

Kvarterní prostředí (podzimní semestr 2019)

Jezera a říční ústí

MUNI

Daniel Nývlt (daniel.nyvt@sci.muni.cz)

JEZERA

- vnitrokontinentální vodní nádrže, které nekomunikují přímo s oceány
- zaujímají ~1 % zemského povrchu

Typy jezer:

- dočasná
- stálá
- průtočná
- neprůtočná

Sladkovodní jezera

- nízký obsah solí
- výskyt v oblastech se středně vysokými až vysokými srážkami, kde dotace vodou značně převyšuje výpar

Slaná jezera

- více než 5 g/l rozpuštěných solí (často ale větší koncentrace než moře)
- výskyt v aridních a semiaridních oblastech $\Rightarrow$ rychlost evaporace je výrazně vyšší než přísun vody řekami a srážkami

Velikost a hloubka jezer souvisí s původem jejich vzniku

Původ jezer:

- extenzní pánve (rifty, strikeslipové pánve)
- intrakratonické pánve (pomalá subsidence)
- ledovcová
- kráterová (impakt, sopečný původ)
- hrazená jezera (sesuvy, lávové proudy apod.)

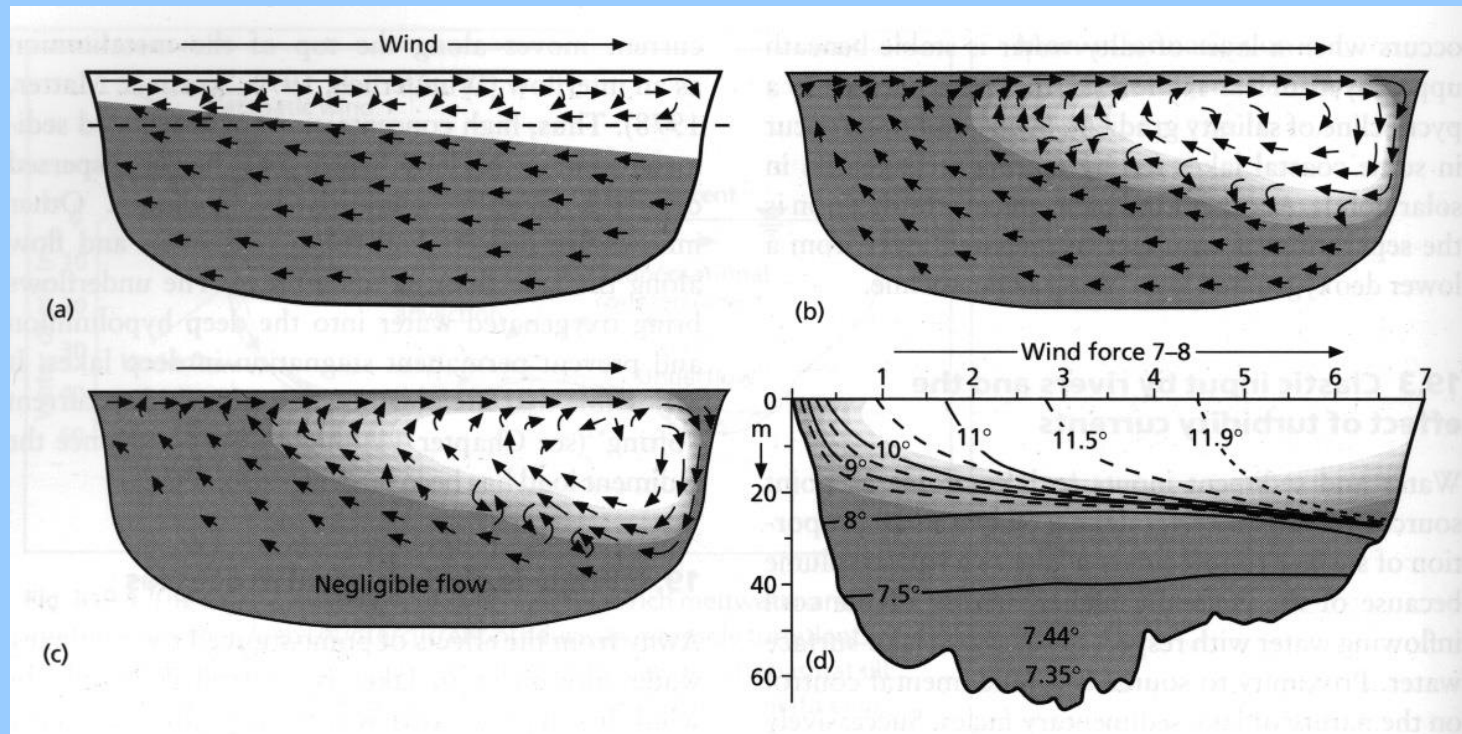
FYZIKÁLNÍ PROCESY V JEZERECH

▪ PROUDĚNÍ

V jezerech nedochází k permanentním proudům (jako je např. tidální proud)

Hlavním zdrojem proudění je účinek větru

- rychlost až 30 cm.s^{-1}
- schopnost transportovat částice velikosti prachu až jím. písku

▪ HUSTOTNÍ STRATIFIKACE

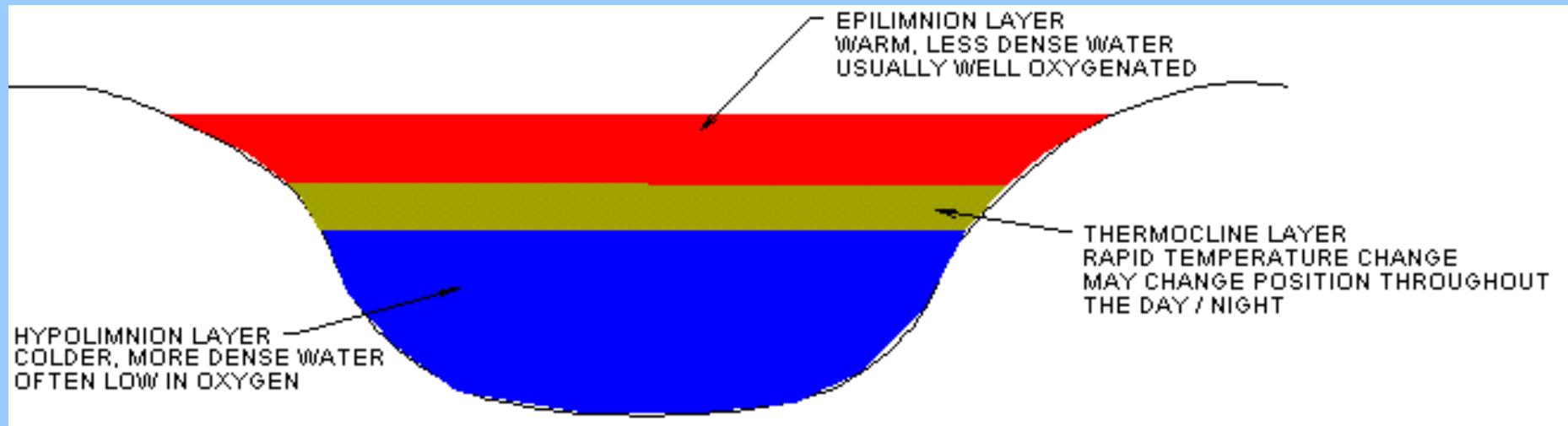
- souvisí s teplotní stratifikací vodního sloupce jezera

epilimnion – svrchní vrstva vodního sloupce prohřátá od slunce a promíchaná vlněním

hypolimnion – spodní studená vrstva (c. 4°C); mimo dosah vlnění ⇒ **anoxie**

termoklína – hranice oddělující epilimnion a hypolimnion, její poloha závisí na bázi vlnění

Teplotní vrstevnatost je stálá díky hustotním rozdílům obou vrstev.

▪ ZMĚNY HLOUBKY

Neprůtočná jezera jsou velmi citlivá na změny klimatu.

snížení přísunu vody (srážky, přítok) + zvýšení evaporace ⇒ pokles hladiny

zvýšení přísunu vody ⇒ vzestup hladiny

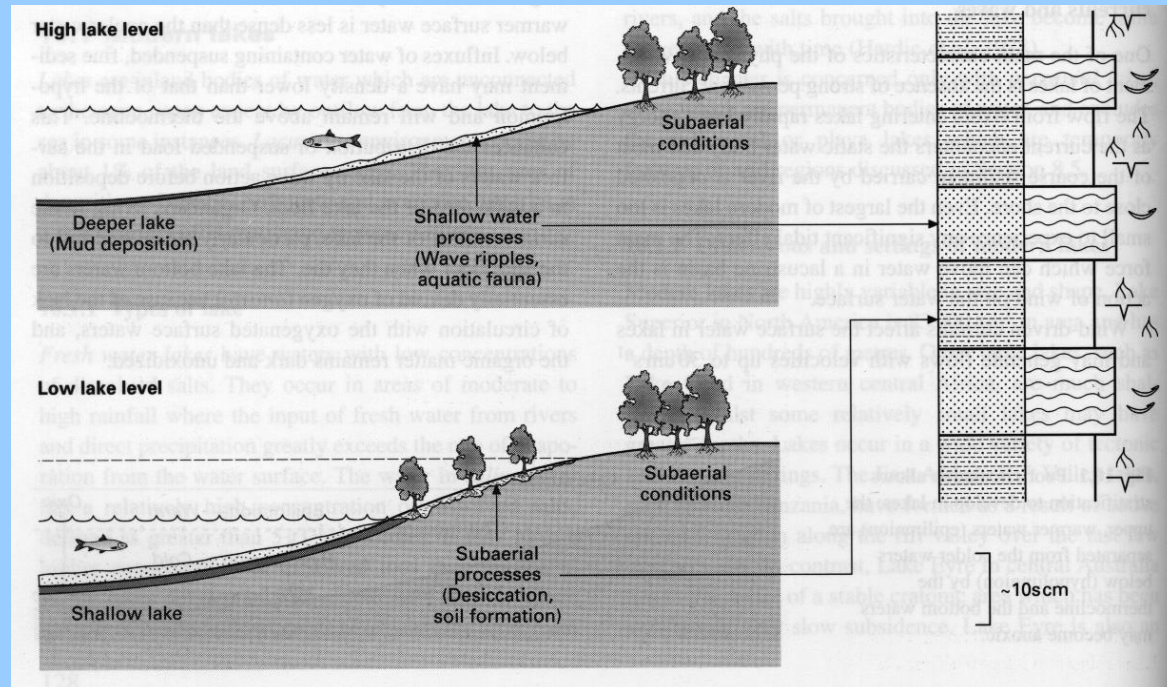
Průtočná jezera reagují na změny v dotaci vodou snížením/zvýšením odtoku.

Další příčiny změn hloubky:

- subsidence
- agradace sedimentu (platí jen pro průtočná jezera)

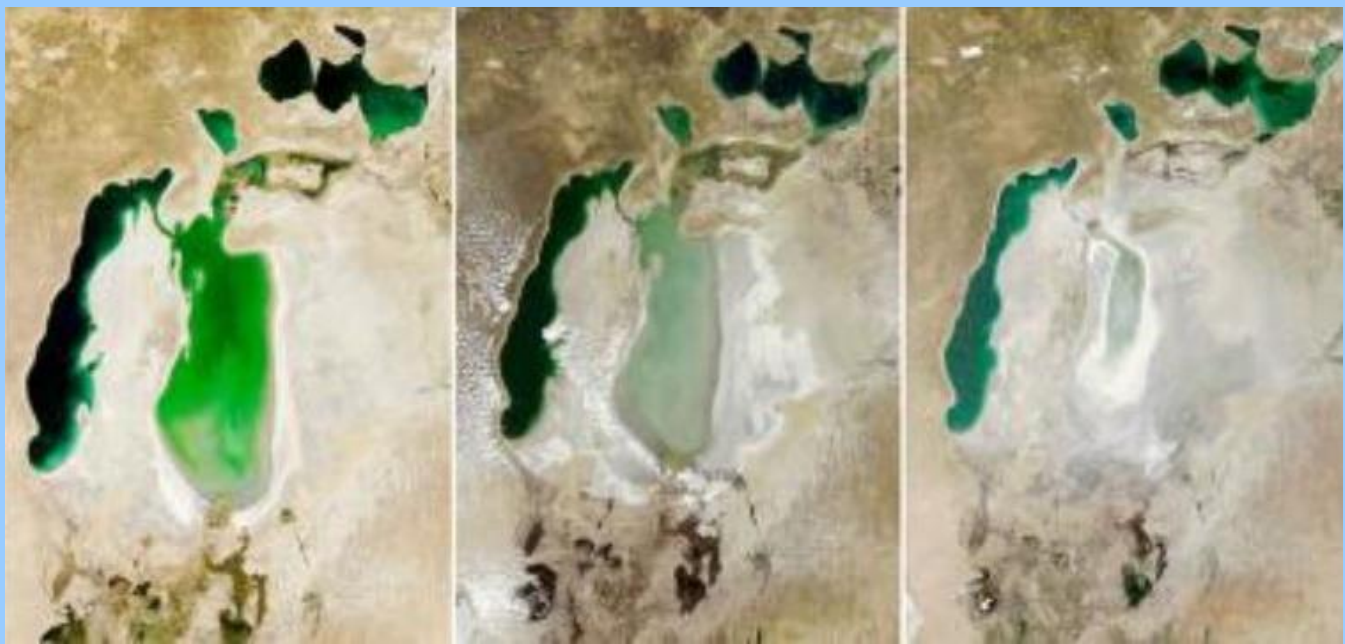
PROJEVY ZMĚN HLOUBKY V SEDIMENTÁRNÍM ZÁZNAMU

- střídání jezerních sedimentů s polohami půd nebo horizonty s bahenními prasklinami
- střídání poloh s vlnovými čeřinami a bez vlnových čeřin

▪ STABILITA A ČASOVÉ ZMĚNY JEZER

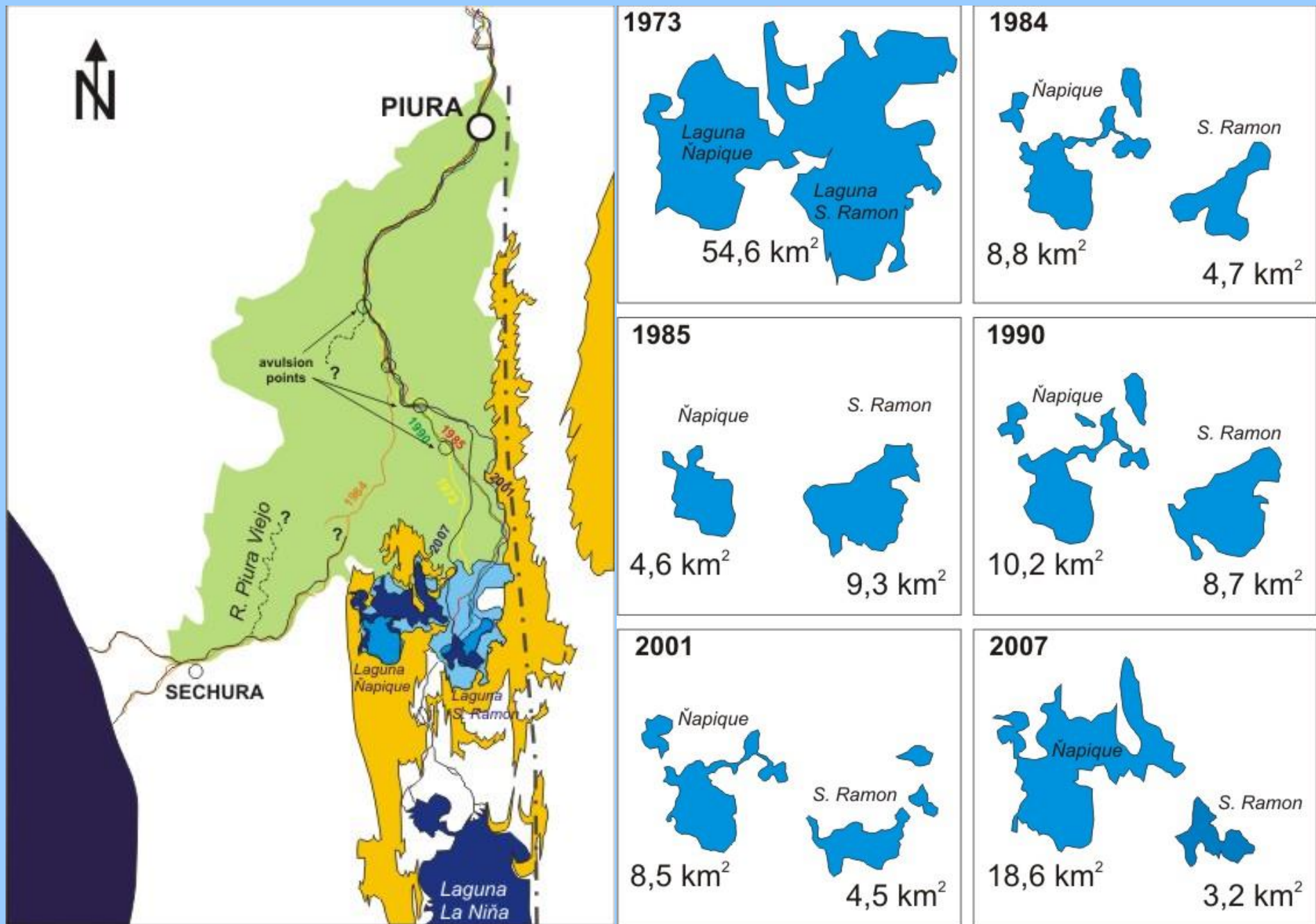
Aralské jezero (1957 – 2017)

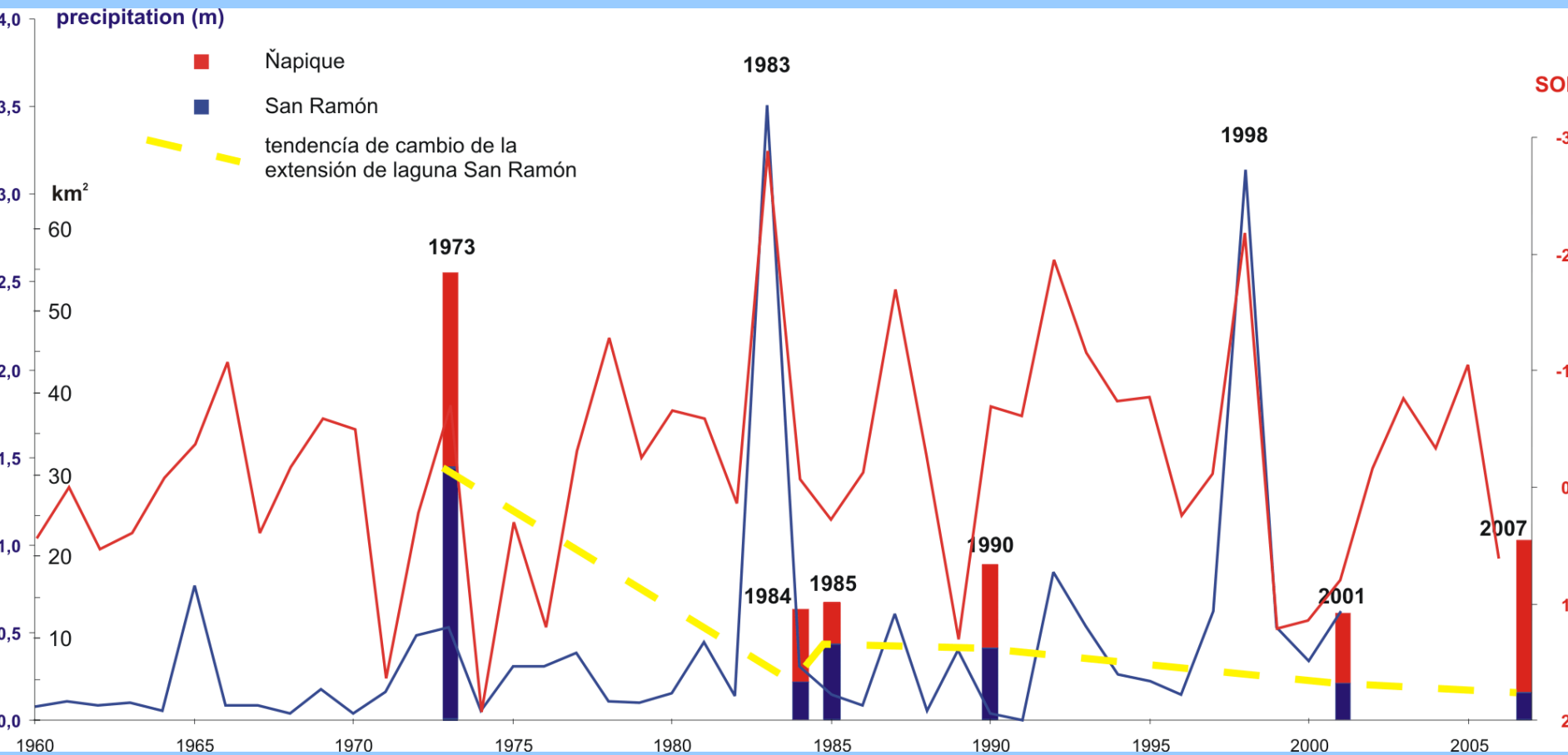
**jezerní systém dolního
povodí řeky Piury**

Časové změny jezerního systému dolního povodí řeky Piury

Srovnání srážek a indexu jižní oscilace (SOI) s plošným rozsahem lagun Ľapique a San Ramón

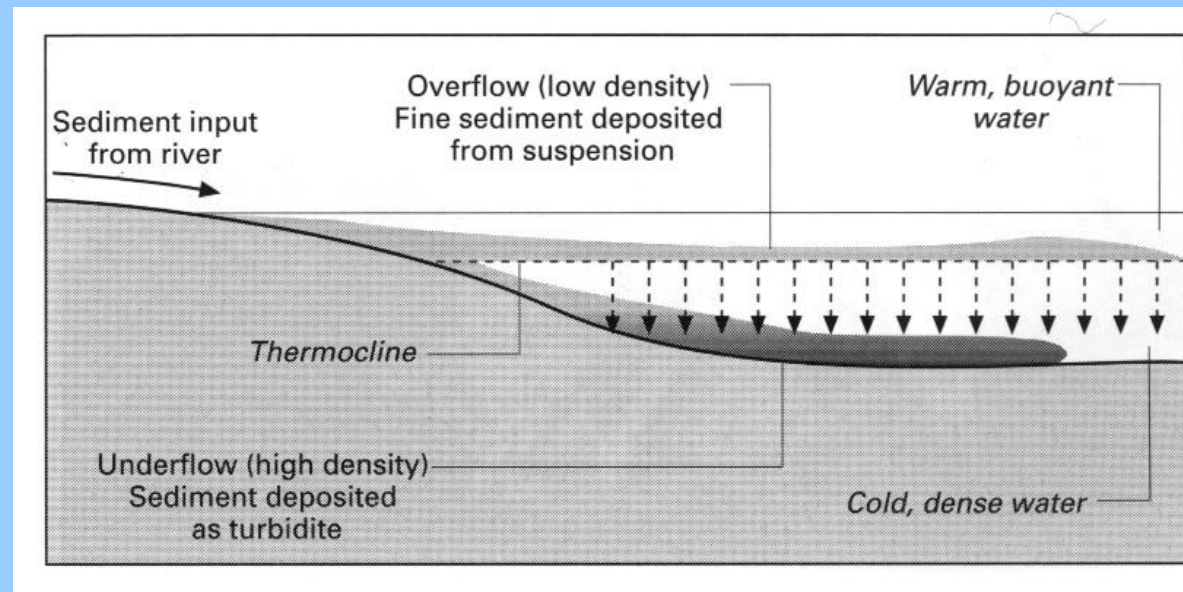
SEDIMENTACE V JEZERECH

- je kontrolována hloubkou, přínosem sedimentu a chemickým složením vody.

TRANSPORT MATERIÁLU V JEZERECH

Transport v suspenzi

- oblak suspenze se šíří nad termoklínou a transportované částice z něho postupně vypadávají
- prachové částice vypadávají blízko ústí, jílové jsou distribuovány vlněním na velké vzdálenosti

Transport hustotními proudy

Hustotní proudy bývají generovány seismickými otřesy, bouřkovým vlněním, přívalovými dešti.

- **úlomkotoky** a **bahnotoky** se vyskytují v okrajových částech s vysokým gradientem
- **turbiditní proudy** transportují hrubší materiál dále do jezera

JEZERNÍ SEDIMENTY

▪ PŘÍBŘEŽNÍ FACIE

Hrubozrnný materiál se ukládá v ústí řek v podobě delt.

Mimo říční ústí záleží složení sedimentu na energii vln a proudů generovaných větrem.

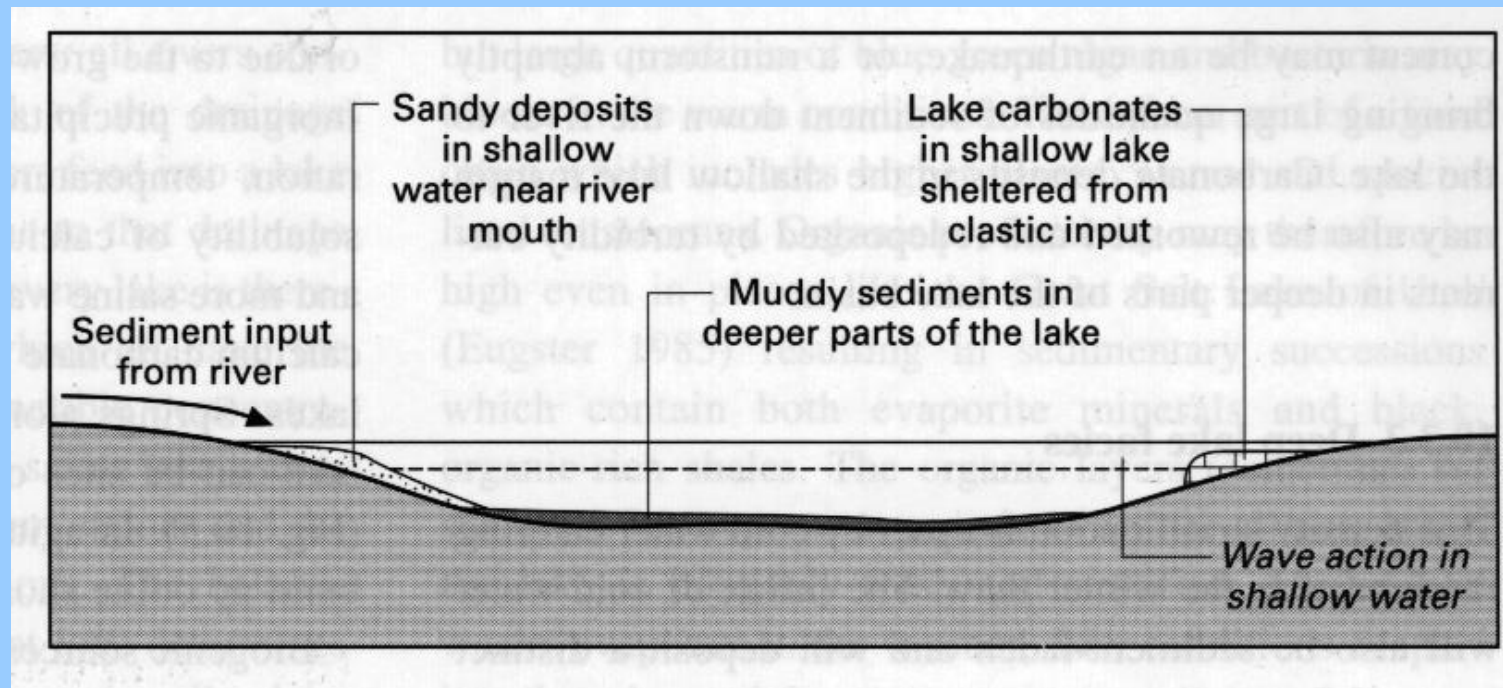
malá energie – jemnější materiál v příbřežních oblastech

velká energie – vznik písečných pláží

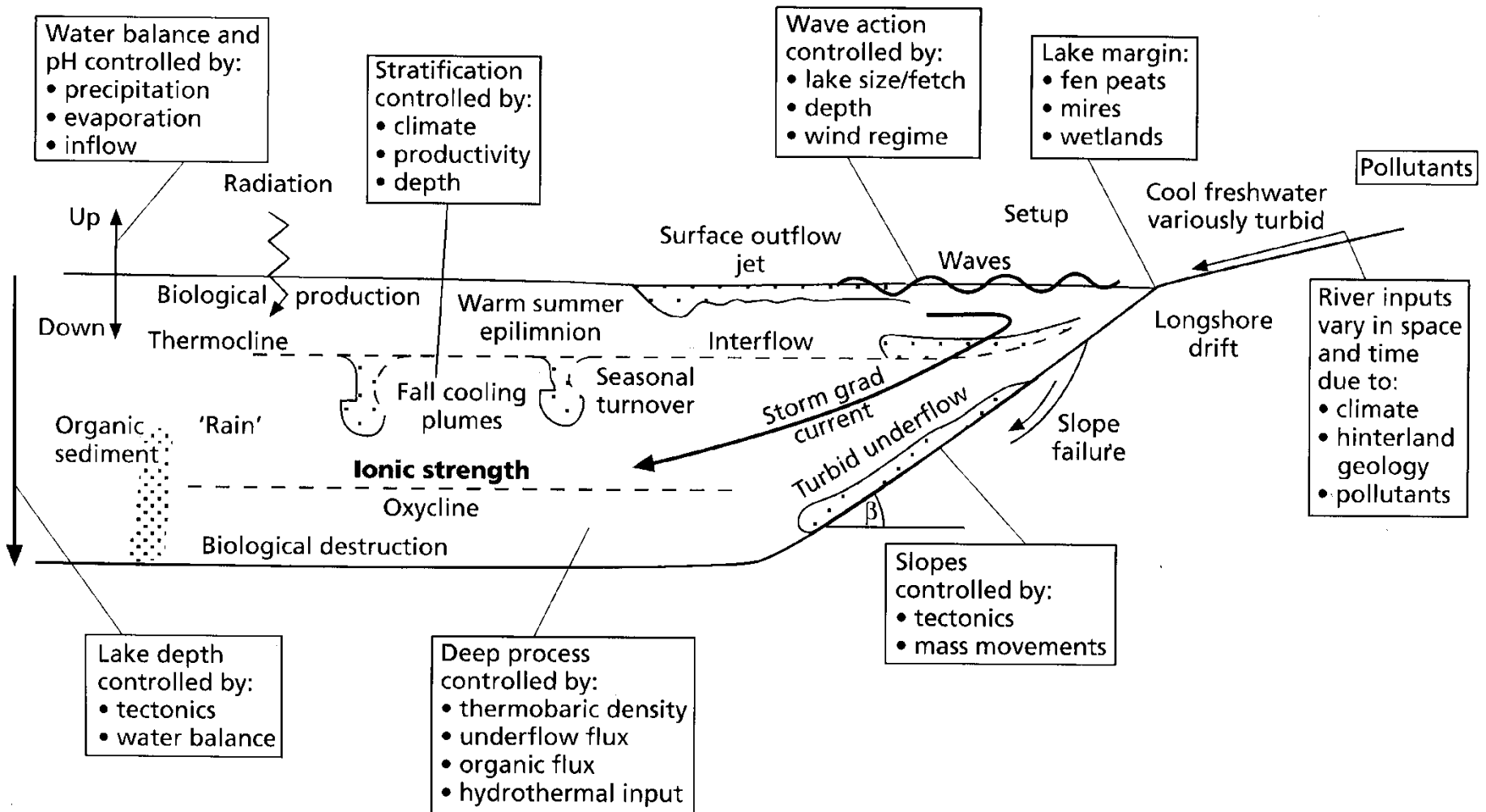
▪ HLUBOKOVODNÍ FACIE

Nejjemnější materiál (jílová frakce) s dobře vyvinutou laminací

varvity

PŘEHLED SEDIMENTÁRNÍCH PROCESŮ

▪ **KARBONÁTY**

Vznikají ve sladkovodních jezerech nebo jejich částech s omezeným přínosem klastického materiálu.

Vznik anorganickým srážením nebo produkcí organismů.

SRÁŽENÍ

- **evaporace**
- **teplotní změny** vody redukující rozpustnost CaCO_3
- **míšení** sladké a slané vody (**tufa** – vznik na kontaktu slané vody s mineralizovanými sladkými prameny)

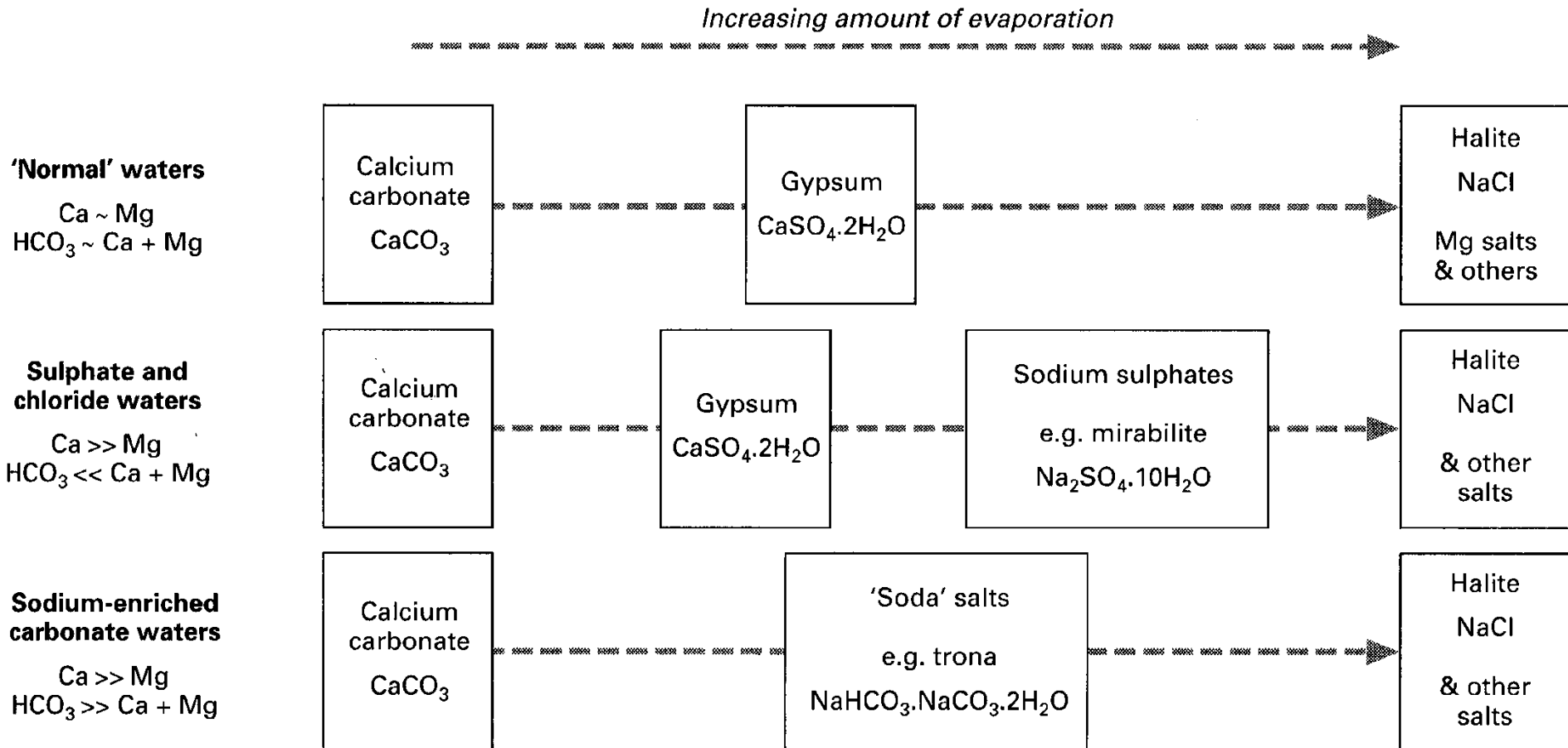
ORGANICKÁ PRODUKCE

- akumulace **bioklastů** (plži, mlži, řasy); rozpad Ca řas – hlavní zdroj karbonátového bahna
- **ooidy** – oolitické mělčiny
- **stromatolity**

Redistribuce karbonátového materiálu do větších hloubek.

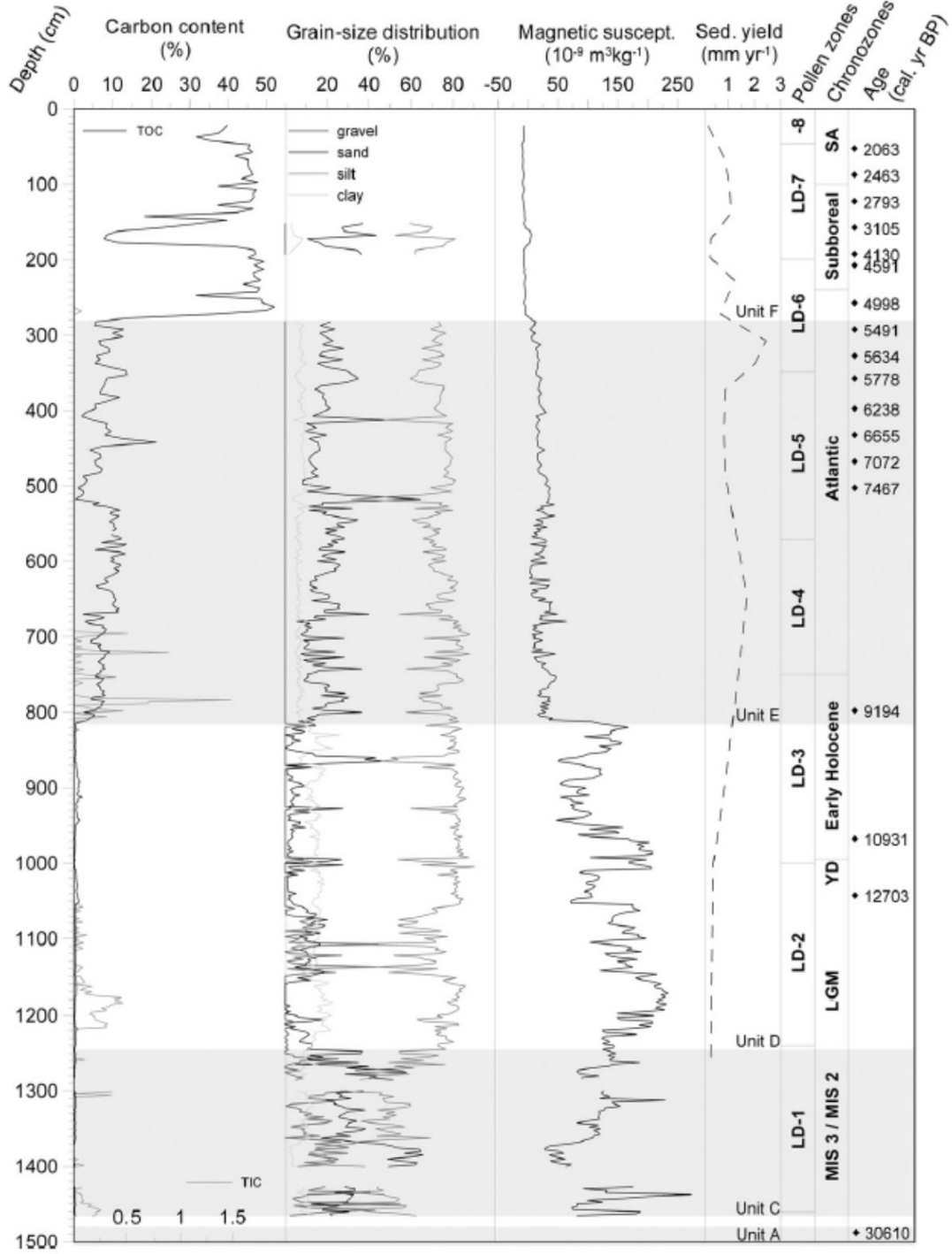
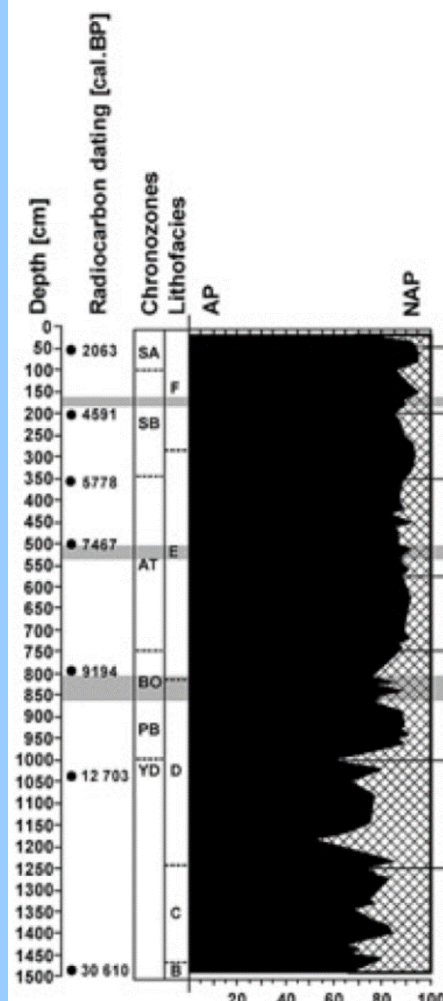
SLANÁ JEZERA

- vznikají v tropických a subtropických oblastech s nízkými srážkami
- jsou hydrologicky uzavřena
- složení vody závisí na složení vody přitékající řekami – sůl pochází z hornin ve zdrojové oblasti
⇒ **různá jezera mají různá složení** (moře – stejná složení, ale různé koncentrace)

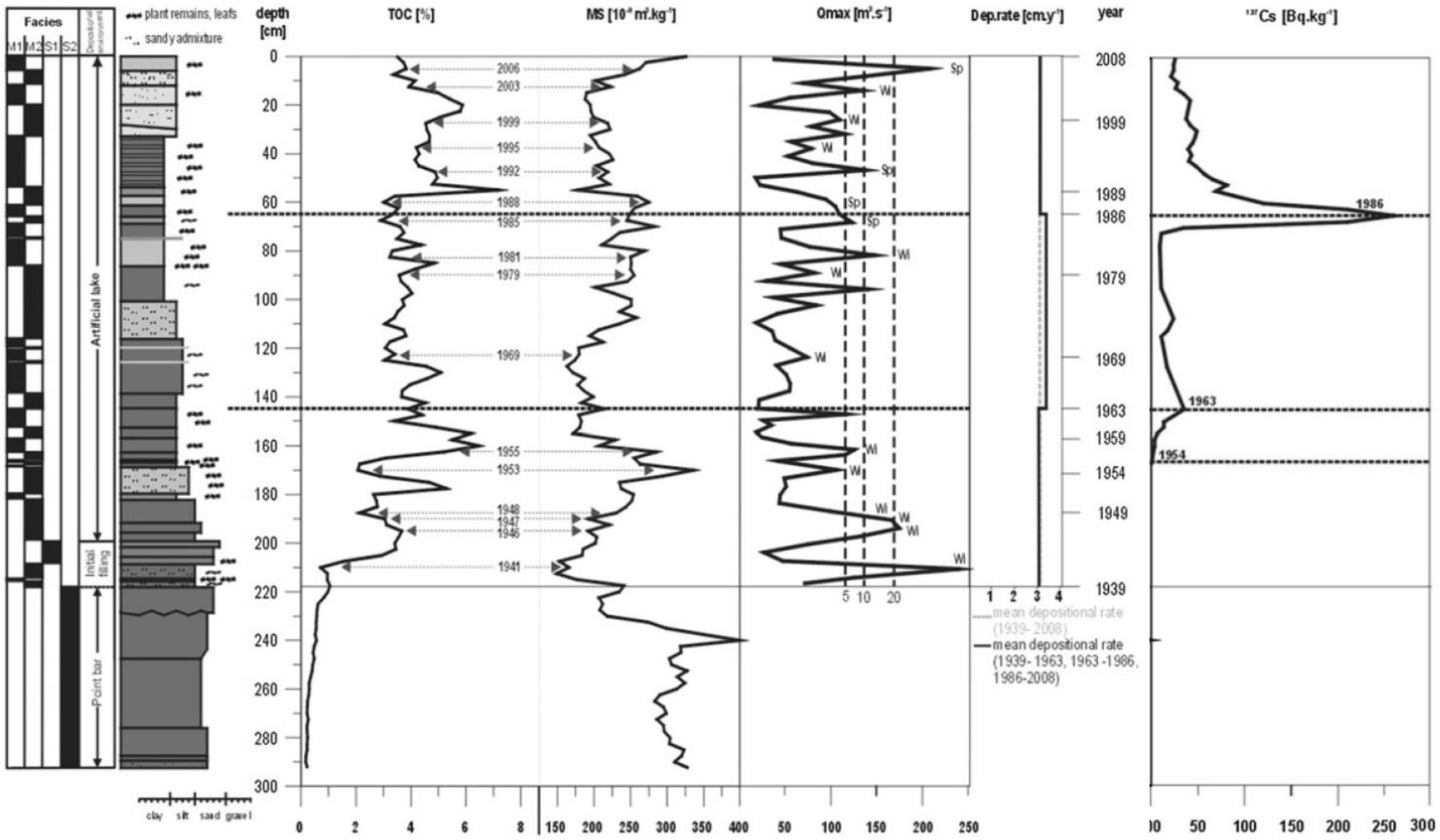

Jezerní sedimenty

zrnitost, magnetická susceptibilita, organický uhlík, rychlost sedimentace, palynologie – přínos materiálu z povodí, klimatická podmíněnost, paleoprostředí

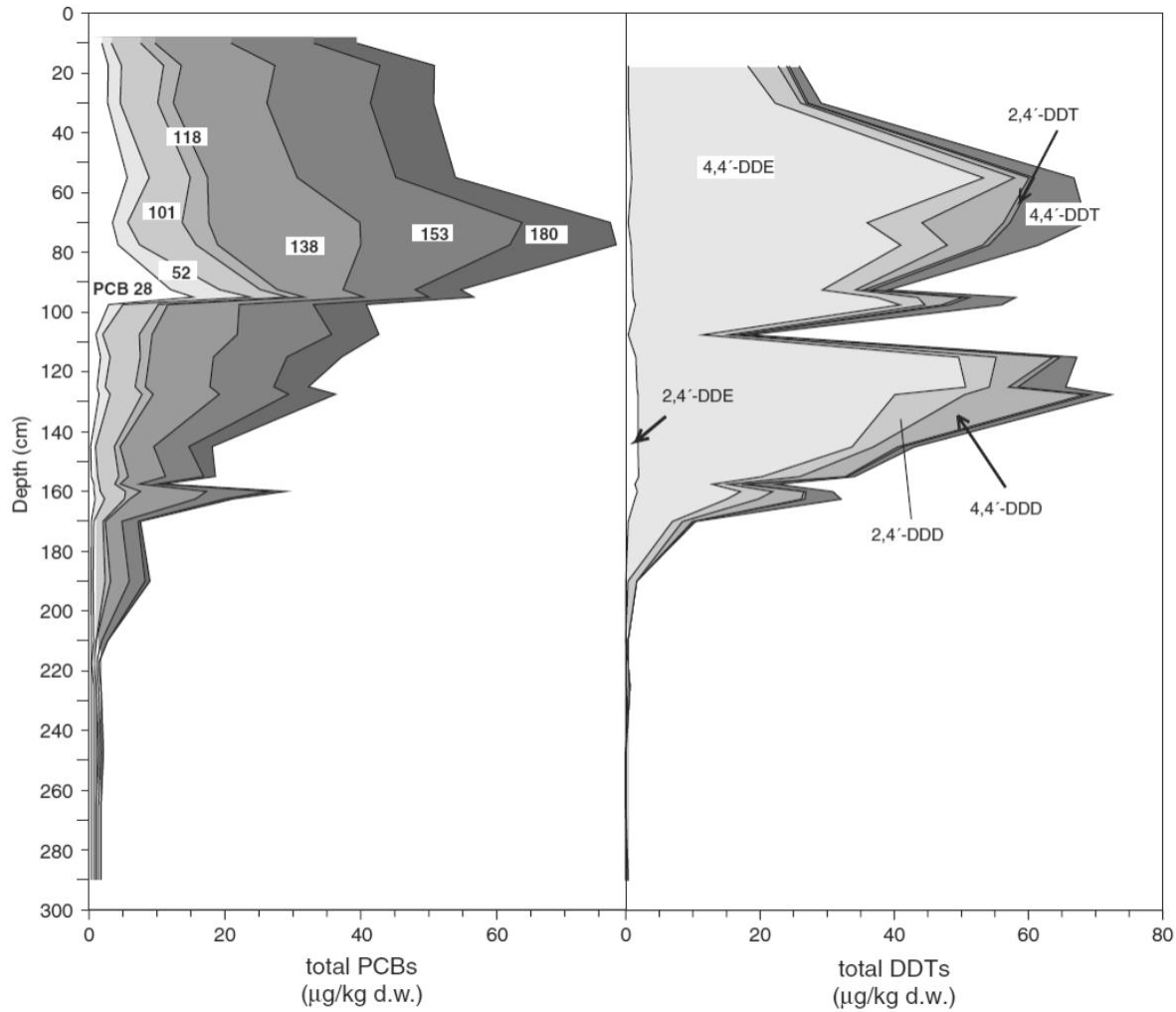
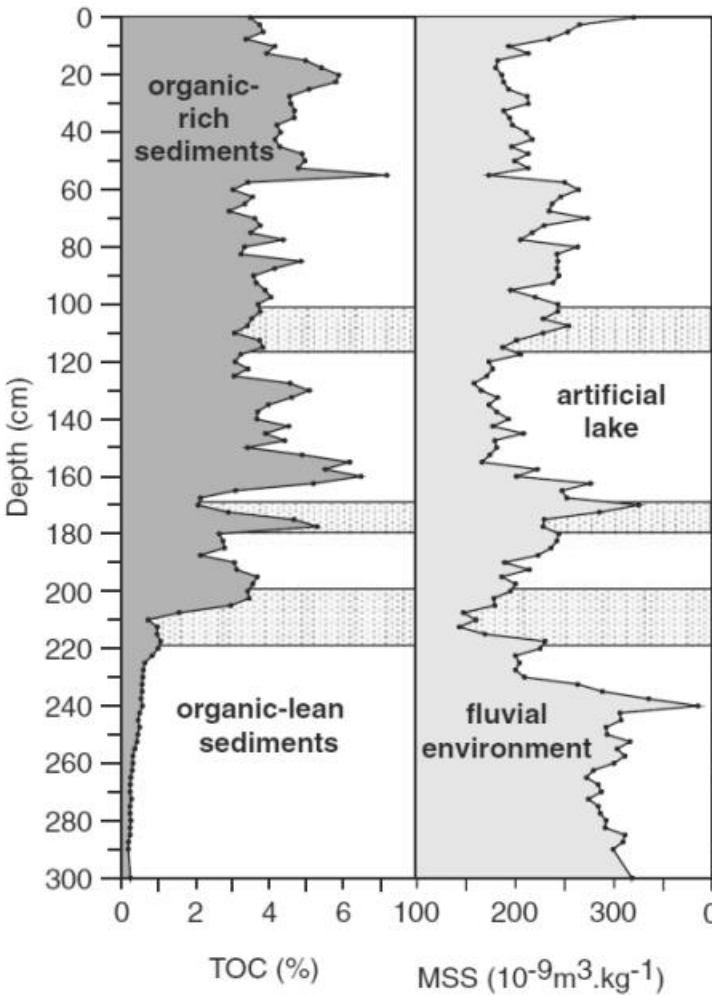

Jezerní sedimenty – organický C, MS, rychlost sedimentace, chronologie na základě ¹³⁷Cs a korelace s povodněmi

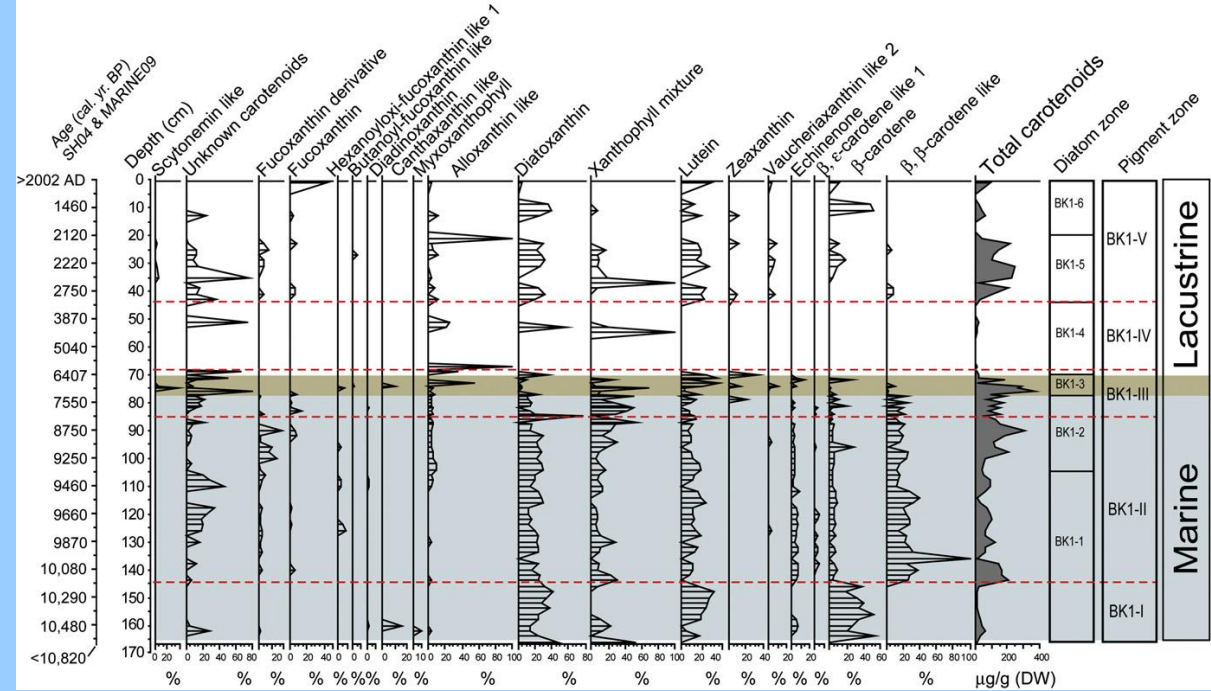
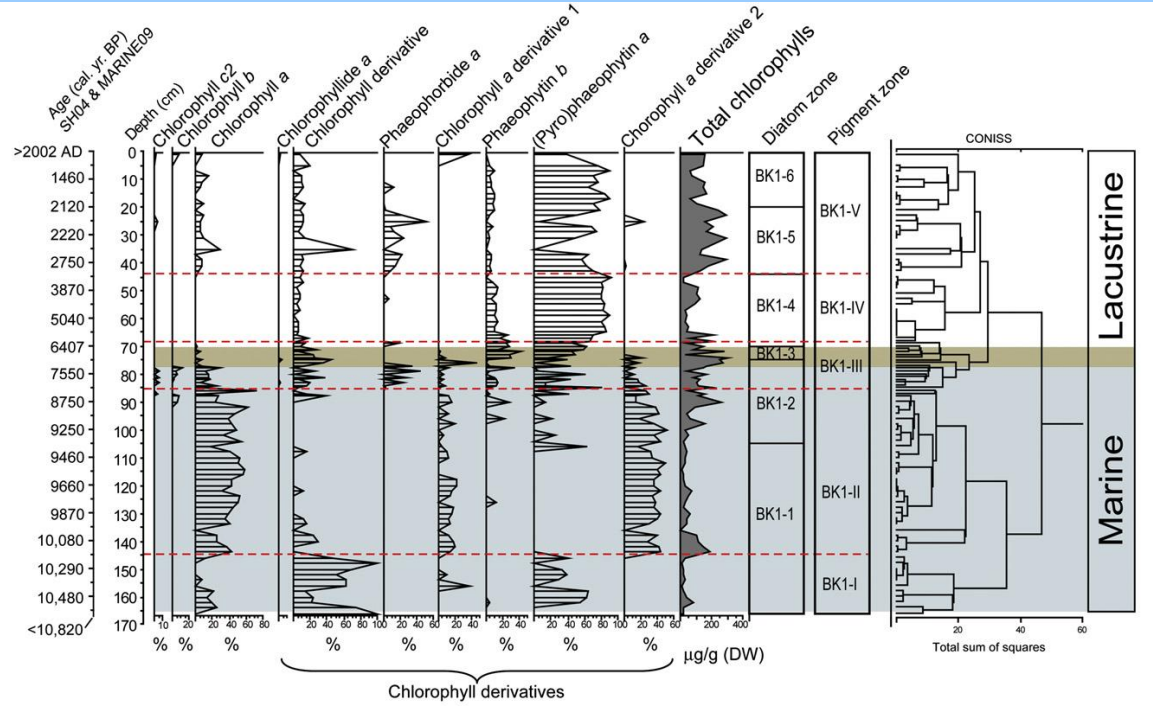

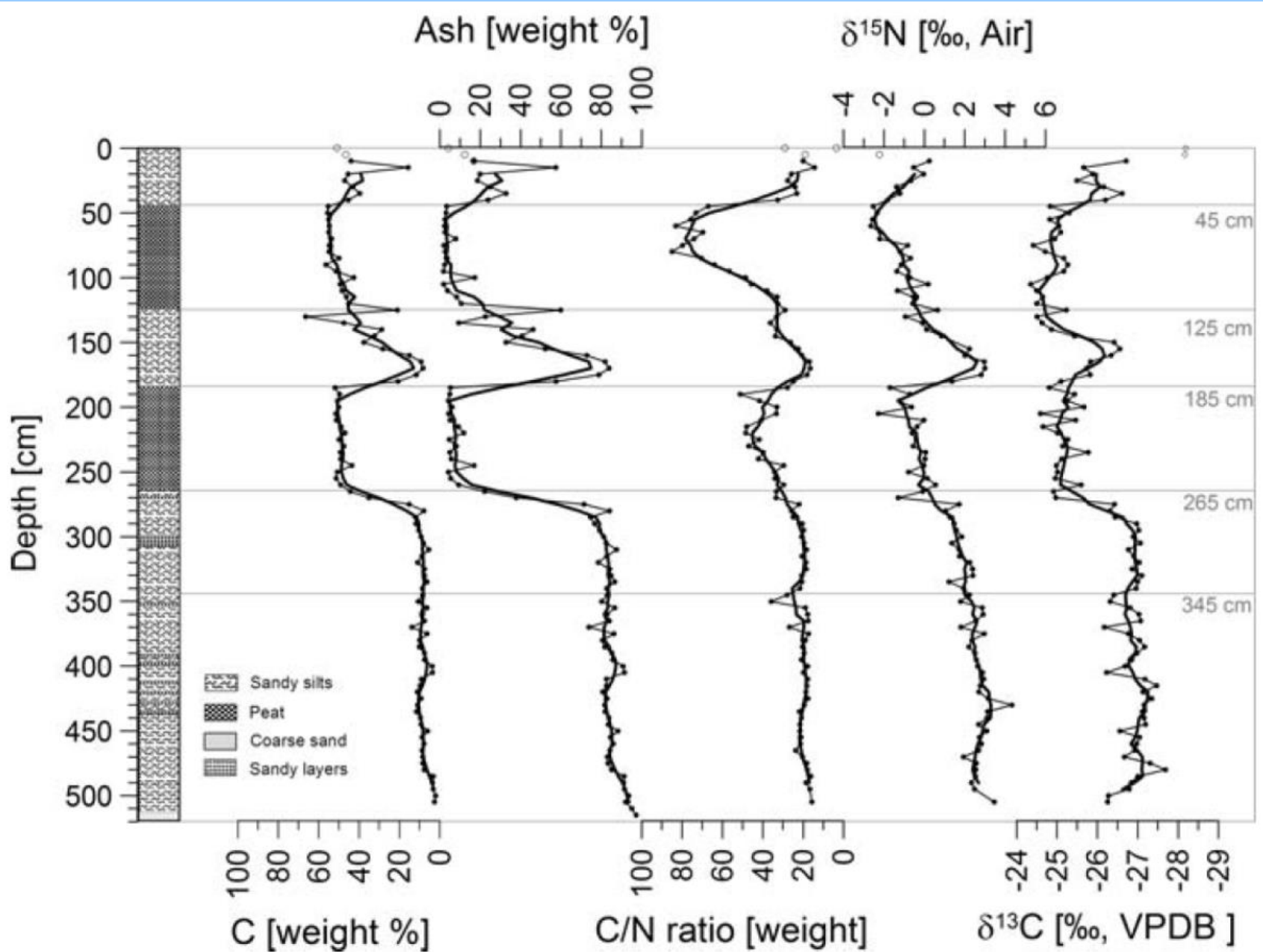
Jezerní sedimenty – organické polutanty (PCBs, HCB, DDTs, PAHs)

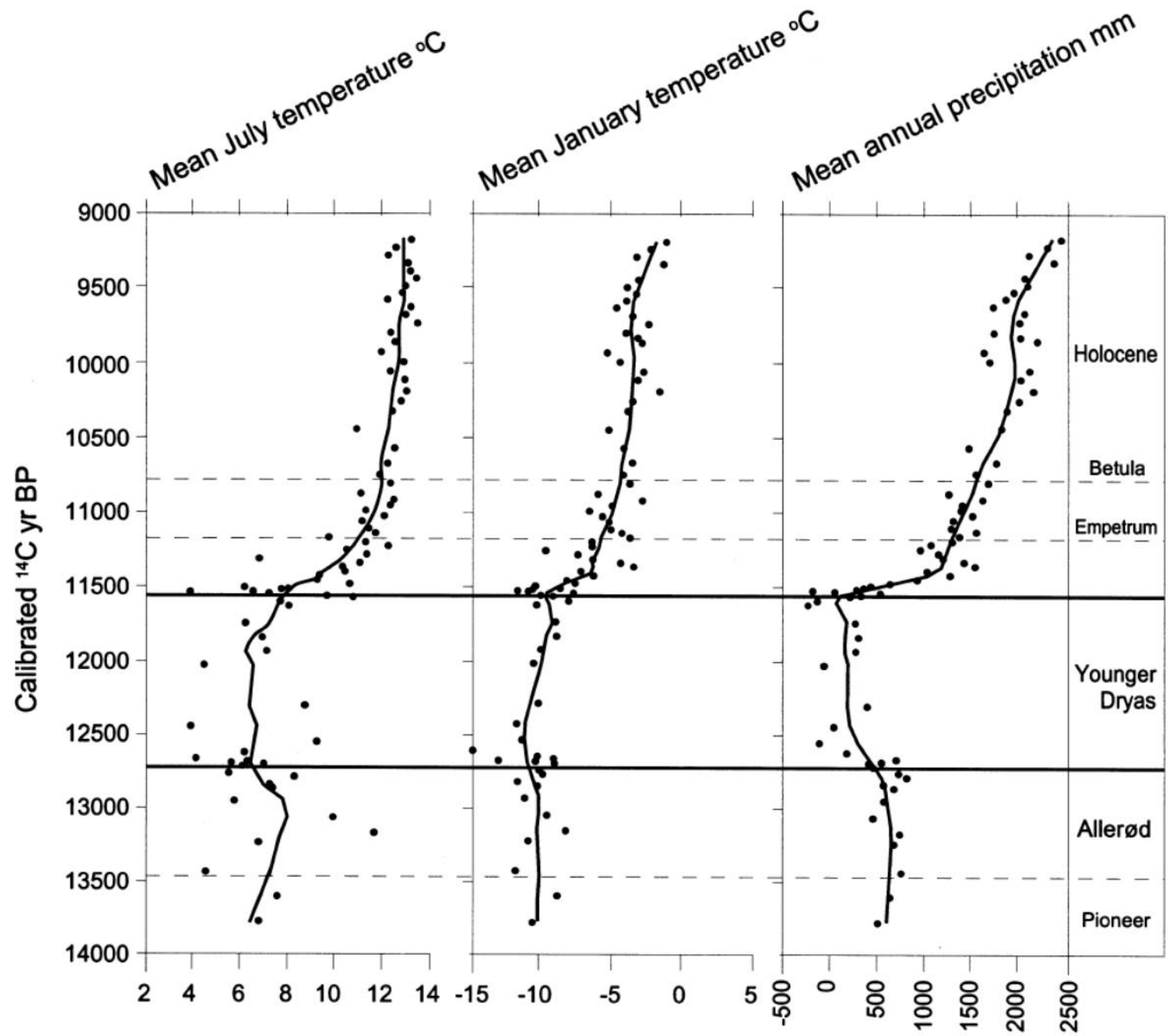
Jezerní sedimenty – pigmenty

Jezerní sedimenty (stabilní izotopy) – $\delta^{13}\text{C}$ změny v trofických podmínkách v povodí, ale i použitelnost pro rekonstrukci klimatu

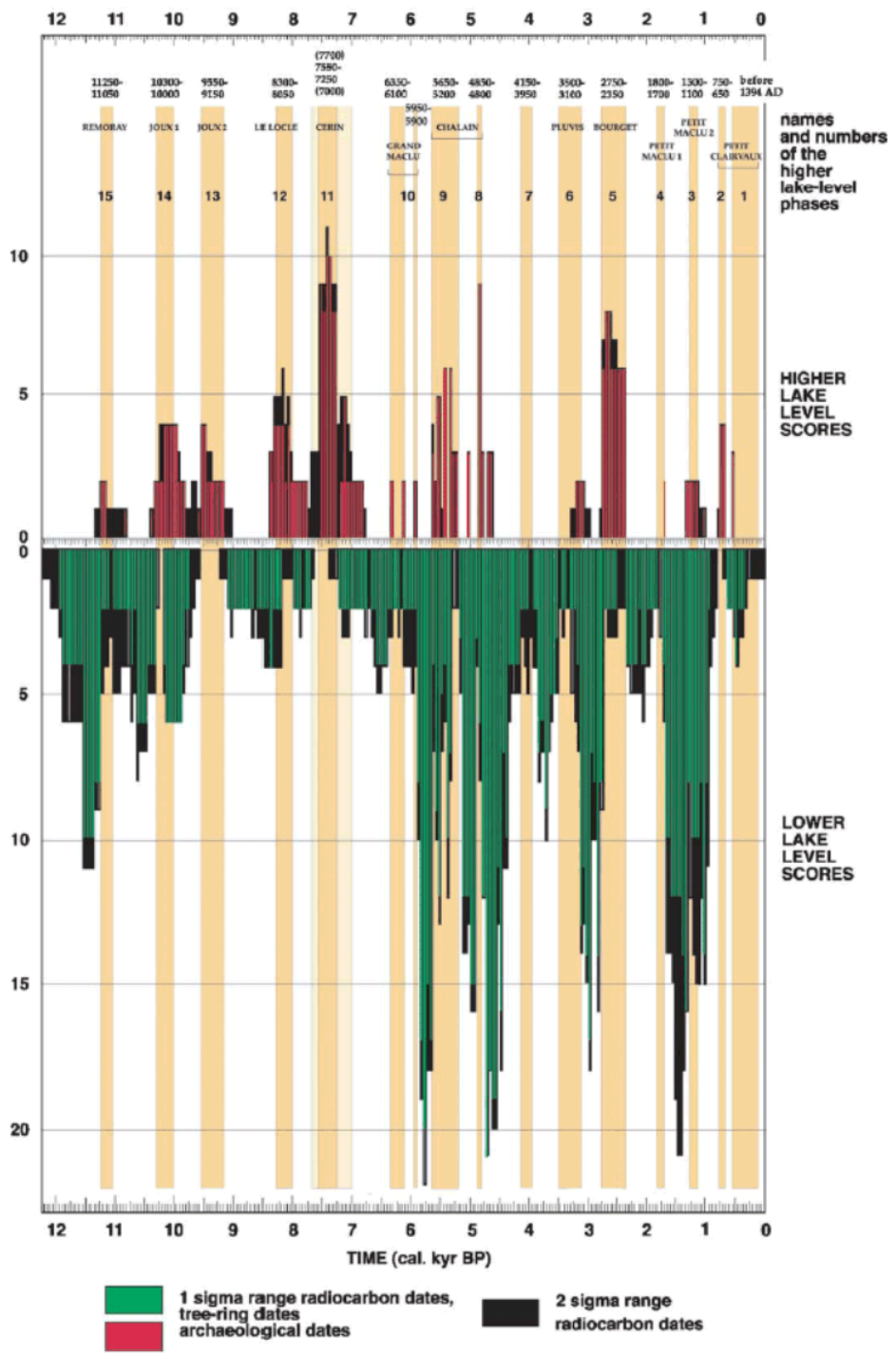
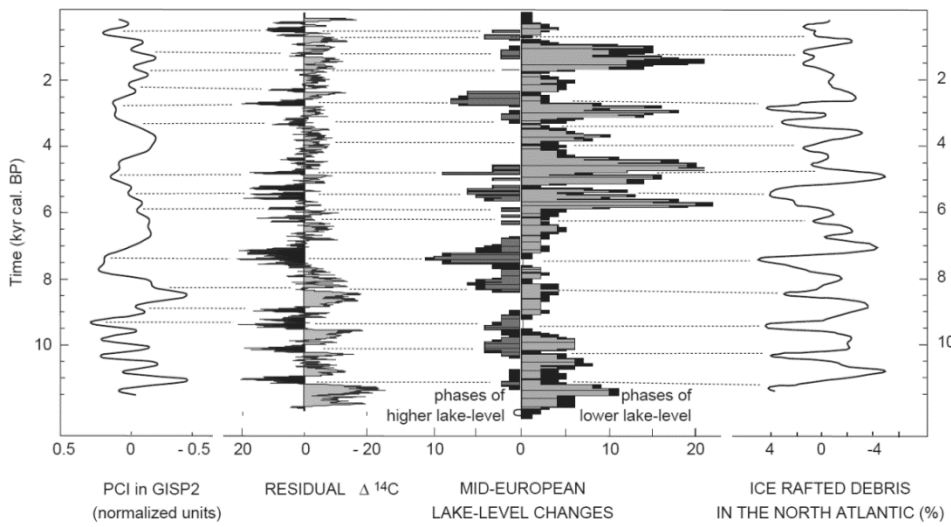

Jezerní sedimenty – rekonstrukce paleoteplot a paleosrážek

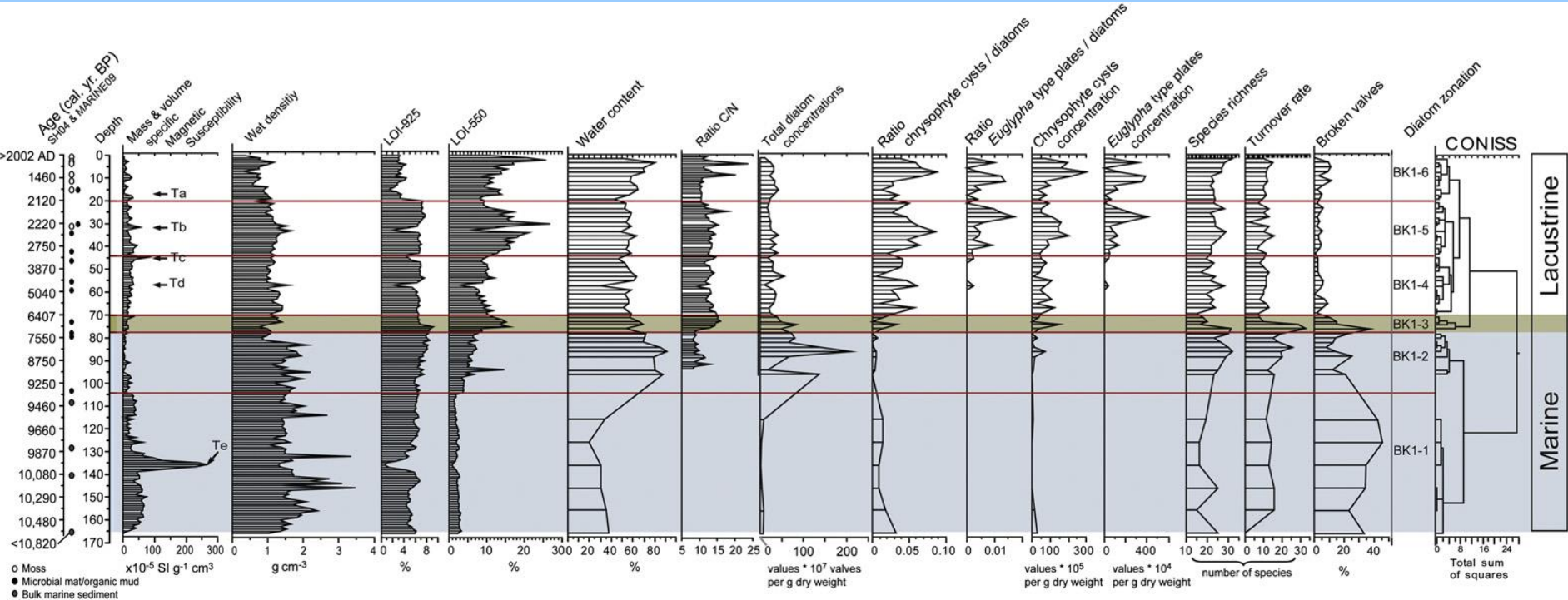

Jezerní sedimenty

kolísání hladiny

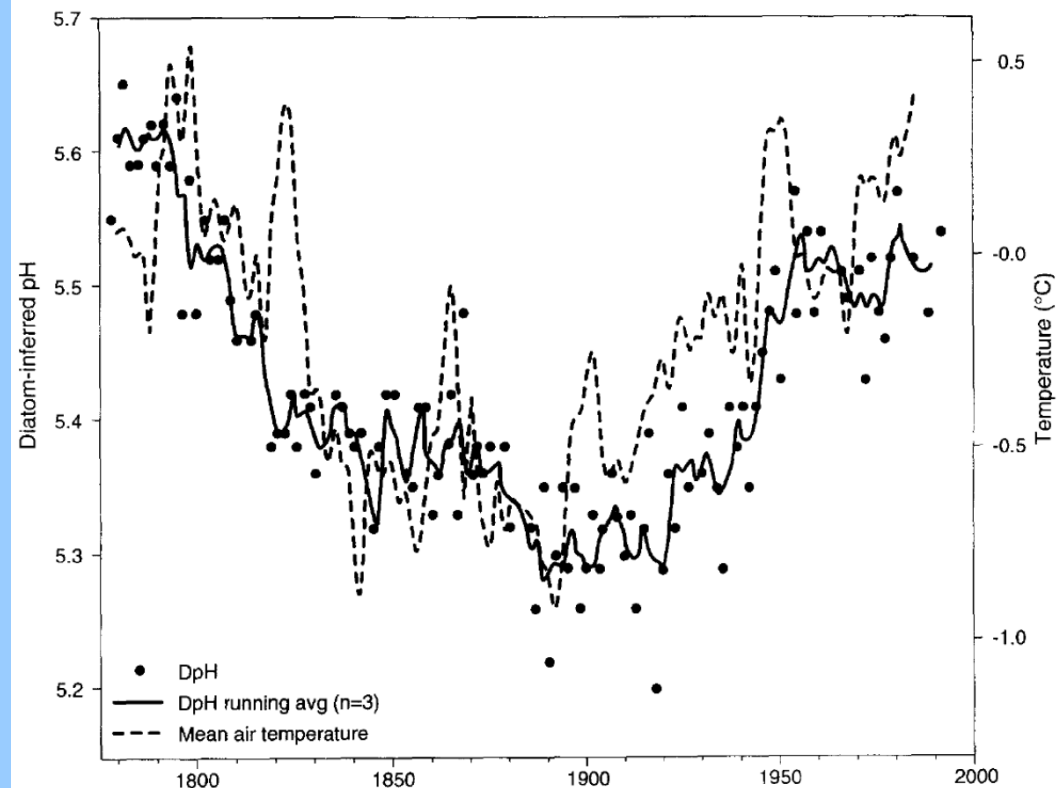
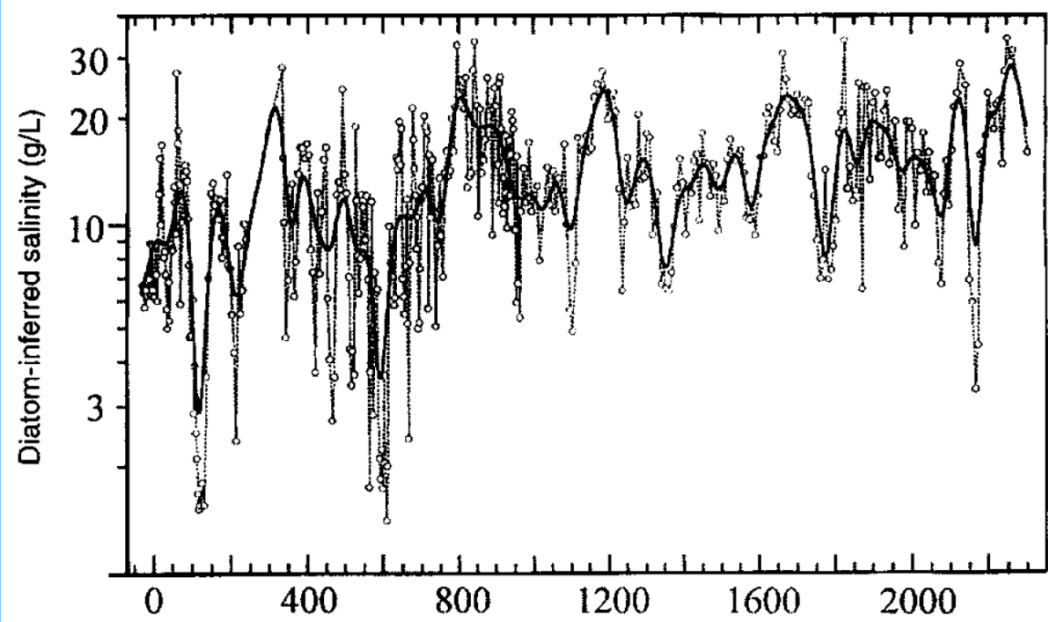

Jezerní sedimenty – biostratigrafie

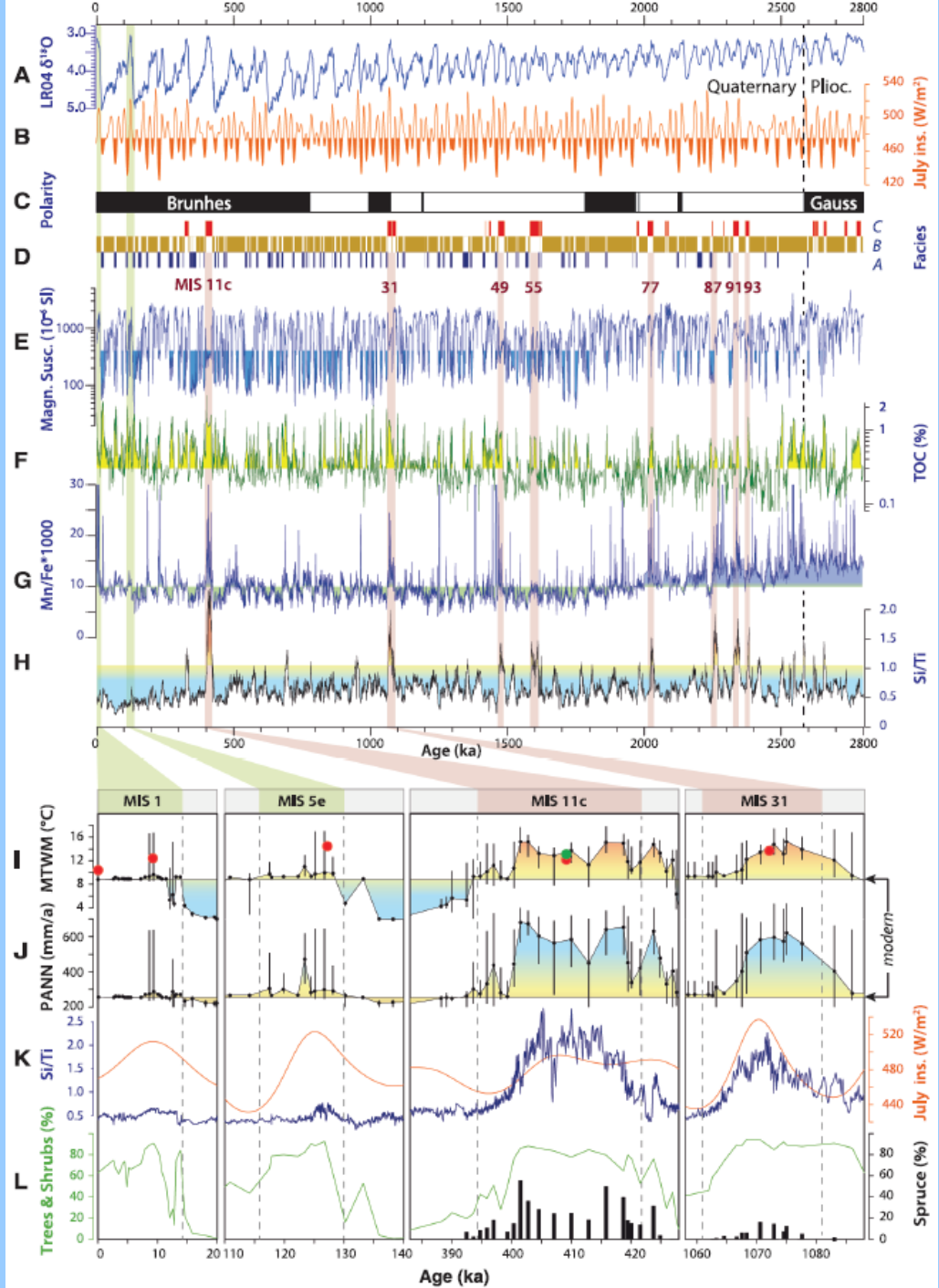
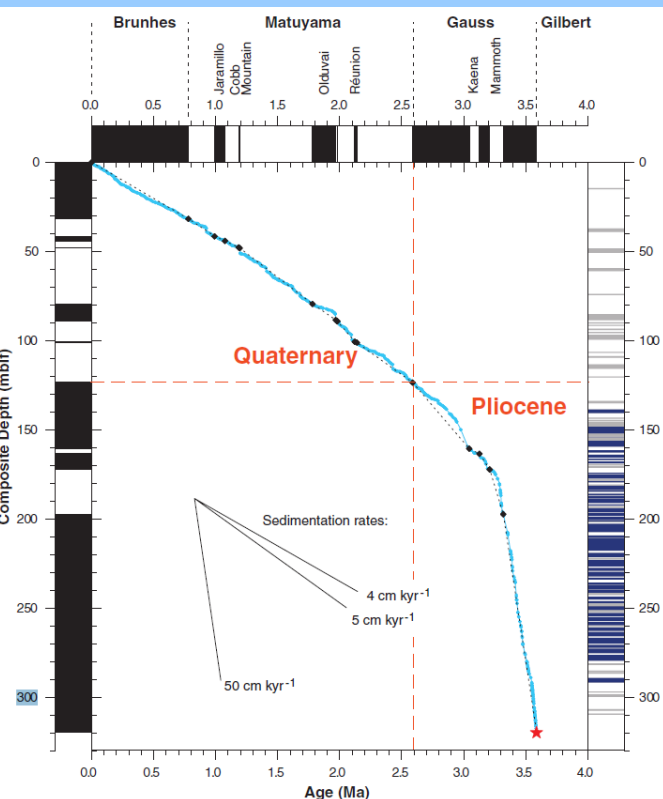
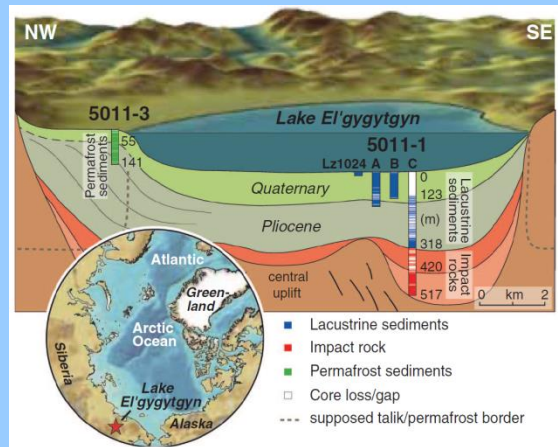
Jezerní sedimenty

rekonstrukce salinity a pH z rozsivek

Kvartérní záznam klimatu a prostředí v jezerních sekvencích

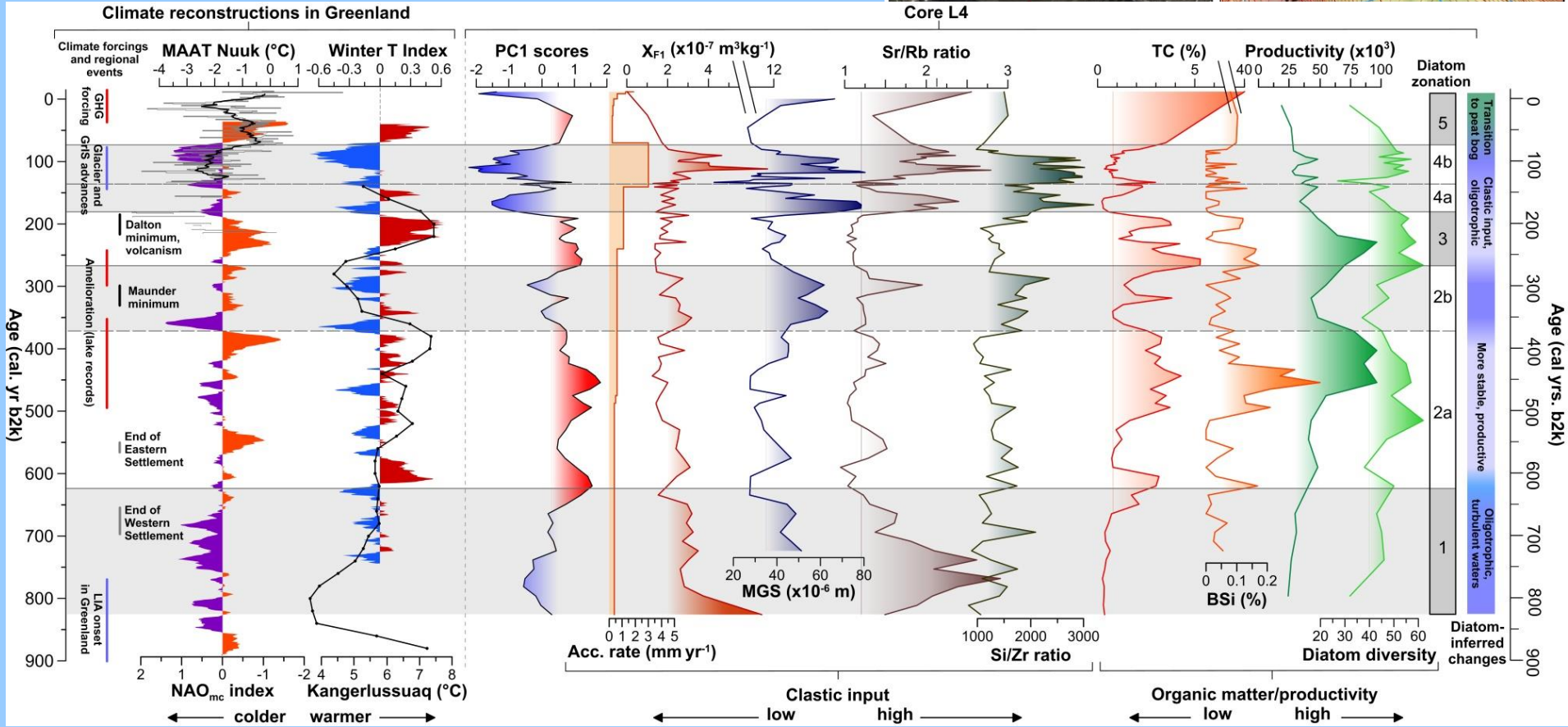
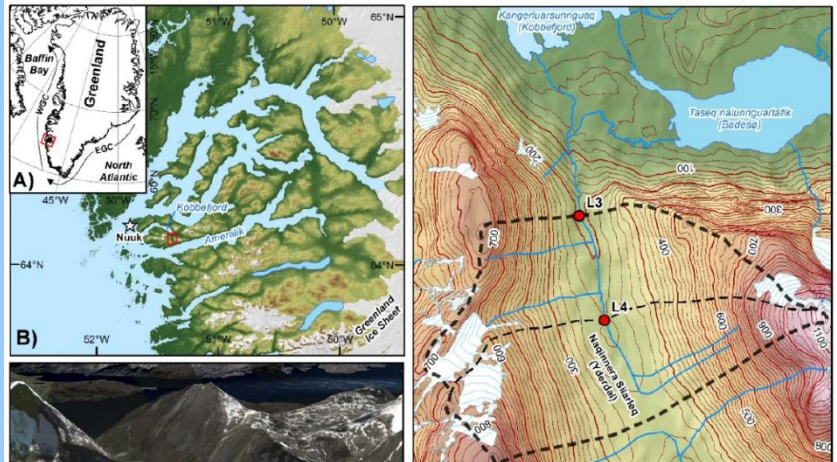
El'gygytyn

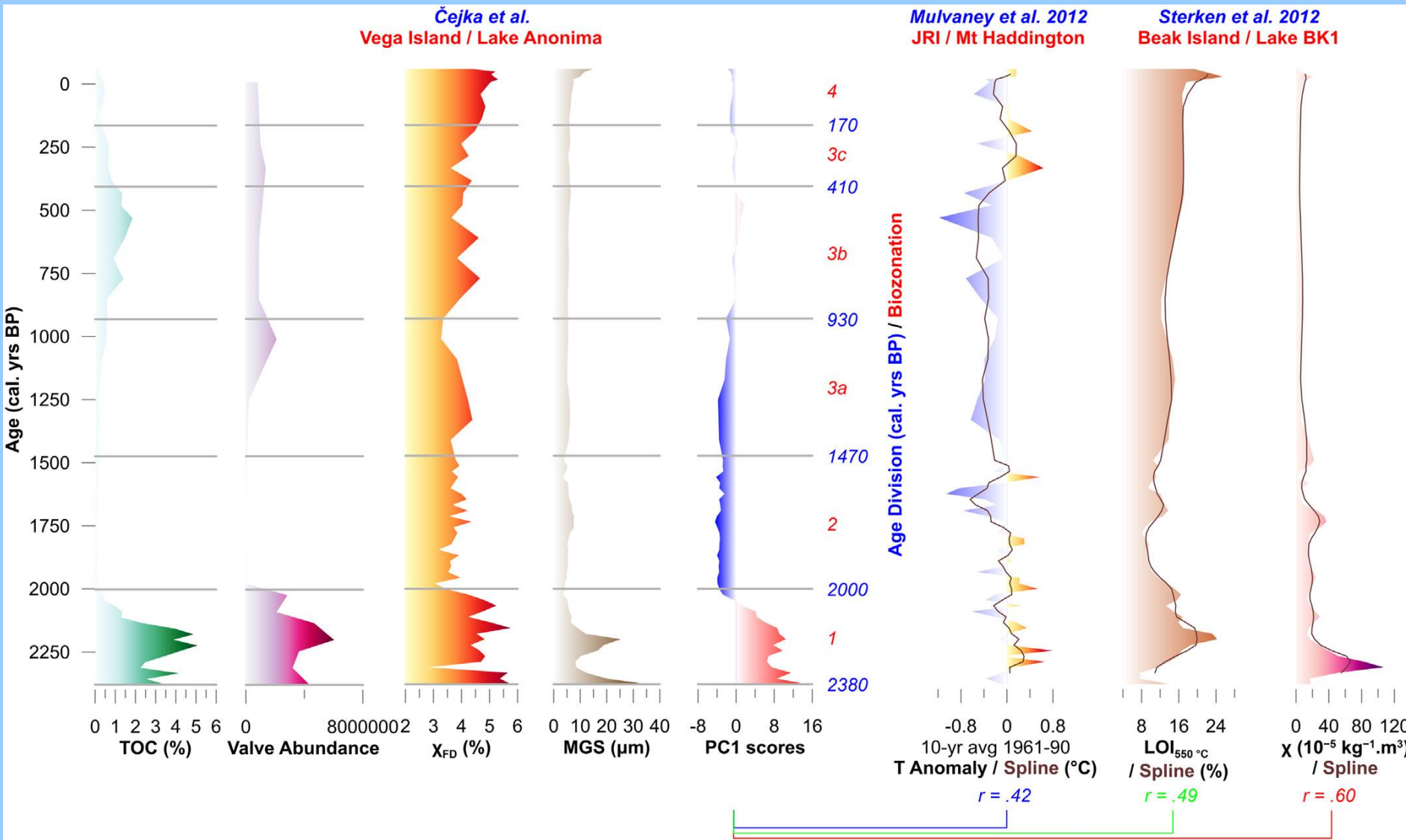
Multi-proxy záznam změn klimatu a prostředí v jezerních sekvencích

Zazemněná jezera v Kobbefjordu, JZ Grónsko

Multi-proxy záznamy pro rekonstrukci regionálních klimatických změn

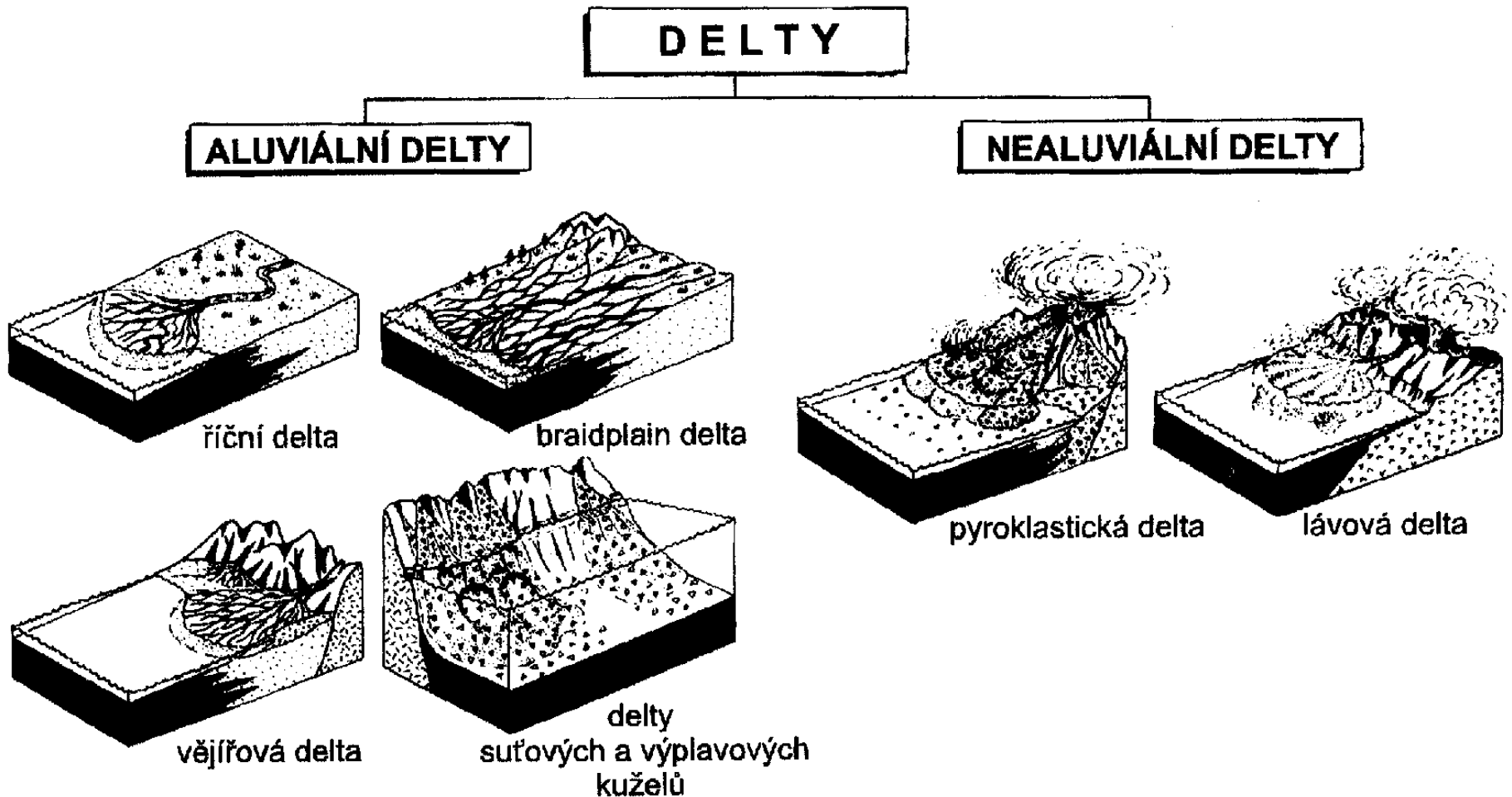
Počátek neoglaciální fáze v oblasti SV části Antarktického poloostrova

DELTY

Delta – typ ústí řeky do moře (jezera, laguny), ve kterém převažuje akumulace nad erozní činností vlnění, dmutí nebo příbřežních proudů.

Nejčastěji se vyskytují v regresních obdobích, tedy především v **glaciálech**.

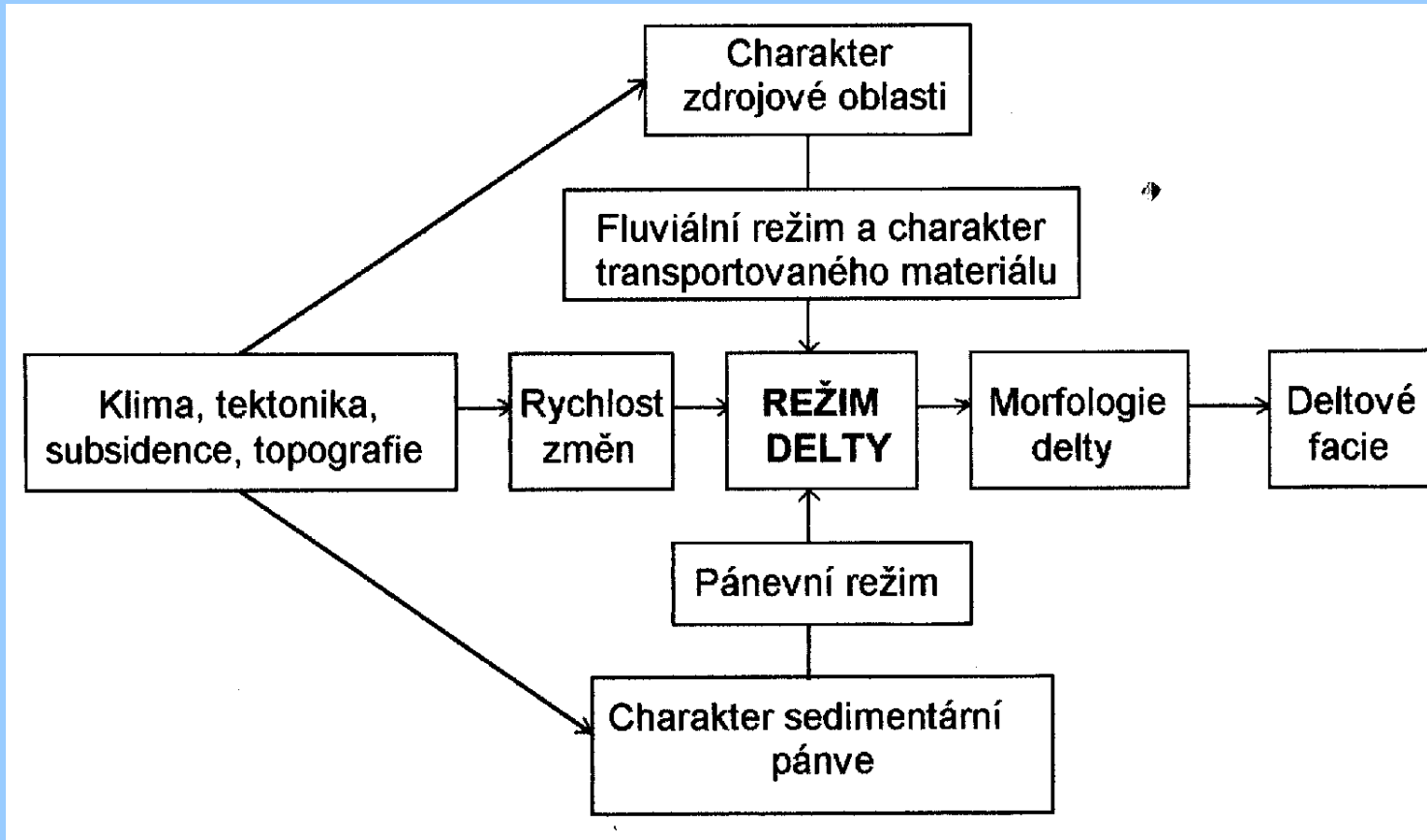

Princip deltové sedimentace

zpomalení transportního proudu v oblasti ústí říčního přínosového systému do vodní nádrže ⇒ pokles kompetence proudu ⇒ vypadávání transportovaného materiálu z proudu

Režim delty soubor procesů a faktorů ovlivňujících:

- způsob distribuce a sedimentace materiálu v oblasti delty
- výslednou geomorfologii delty
- litofaciální složení

DÍLČÍ SEDIMENTÁRNÍ PROSTŘEDÍ

Deltová plošina (delta topset)

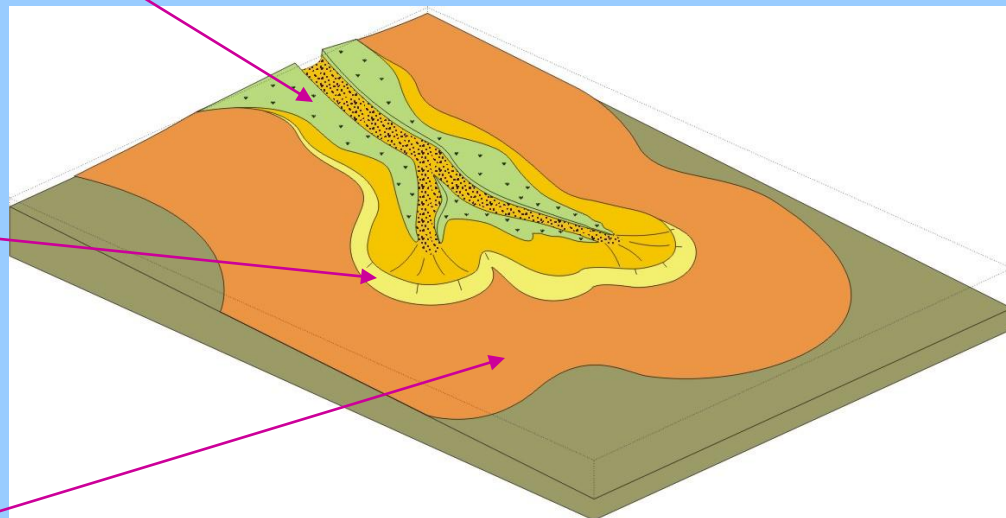
- má charakter přínosového systému
- je modifikována pánevními procesy

Čelo delty (delta foreset)

- oblast hlavní deltové sedimentace
- oblast interakce aluviálních a pánevních procesů

Prodelta (delta bottomset)

- sedimentace nejjemnějšího materiálu
(sedimentace ze suspenze, gravitační proudy)
- plně pod vlivem pánevních procesů

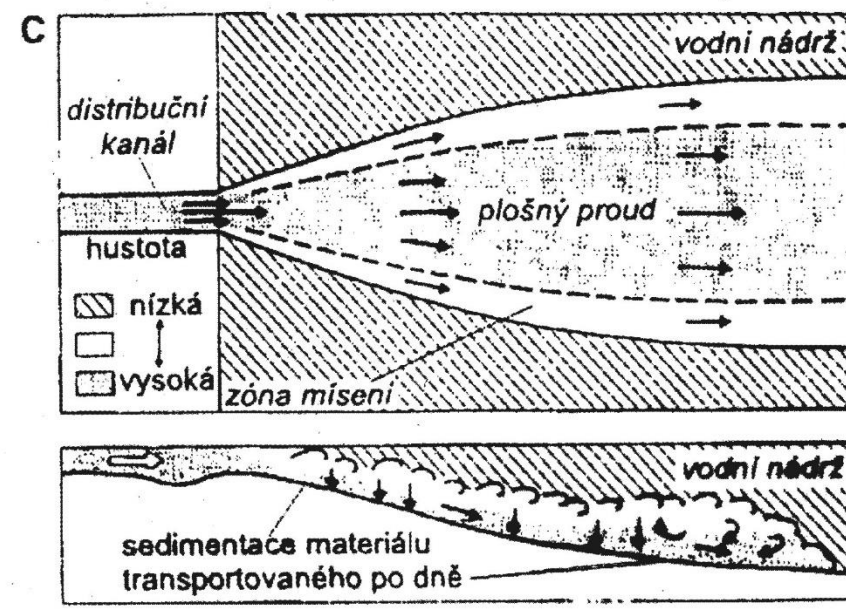
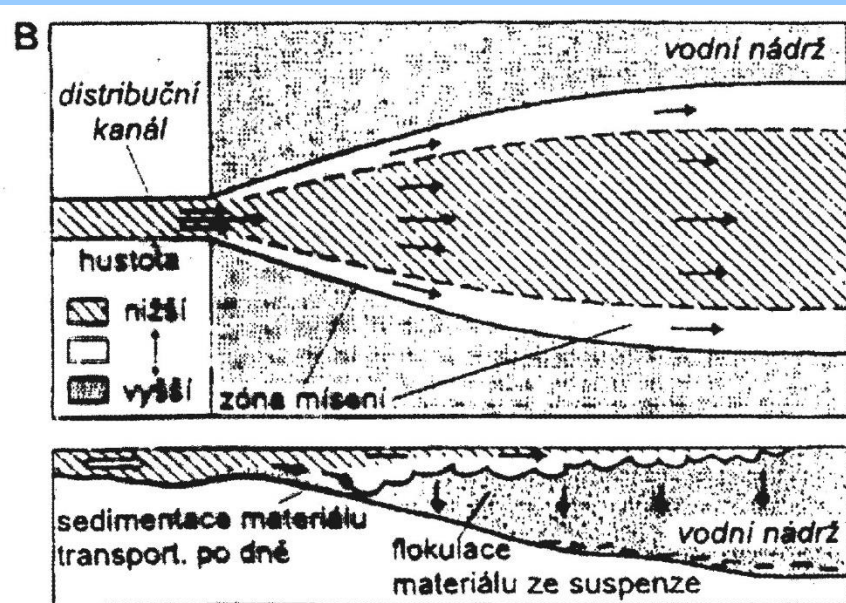
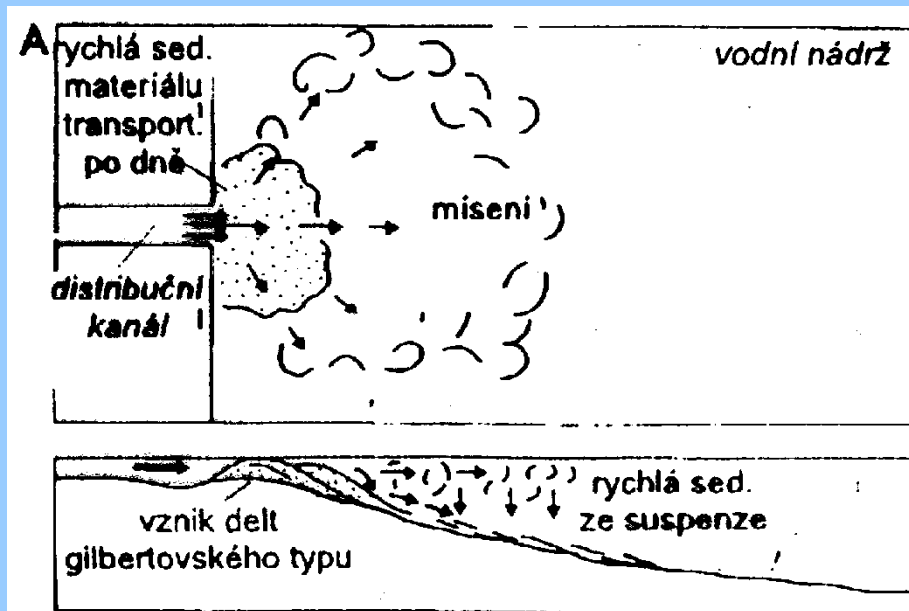

Interakce mezi vodou přínosového systému a vodní nádrže

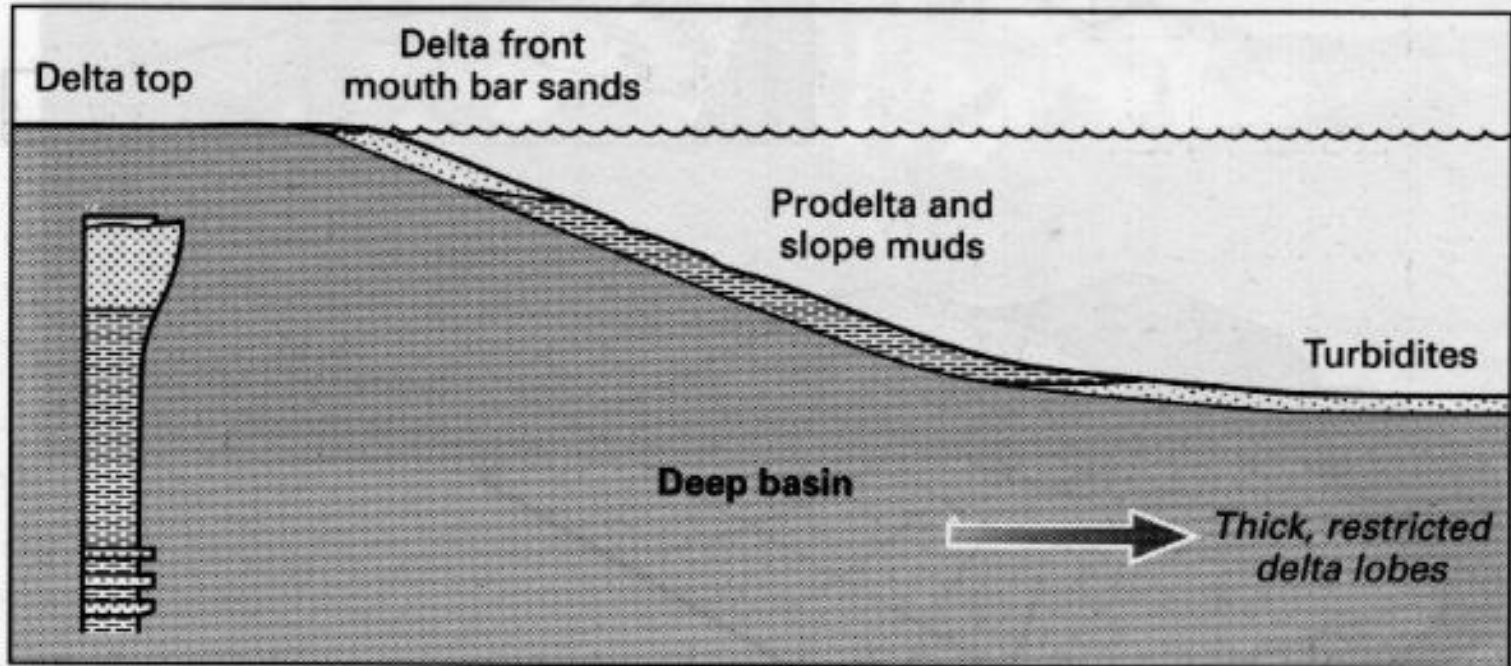
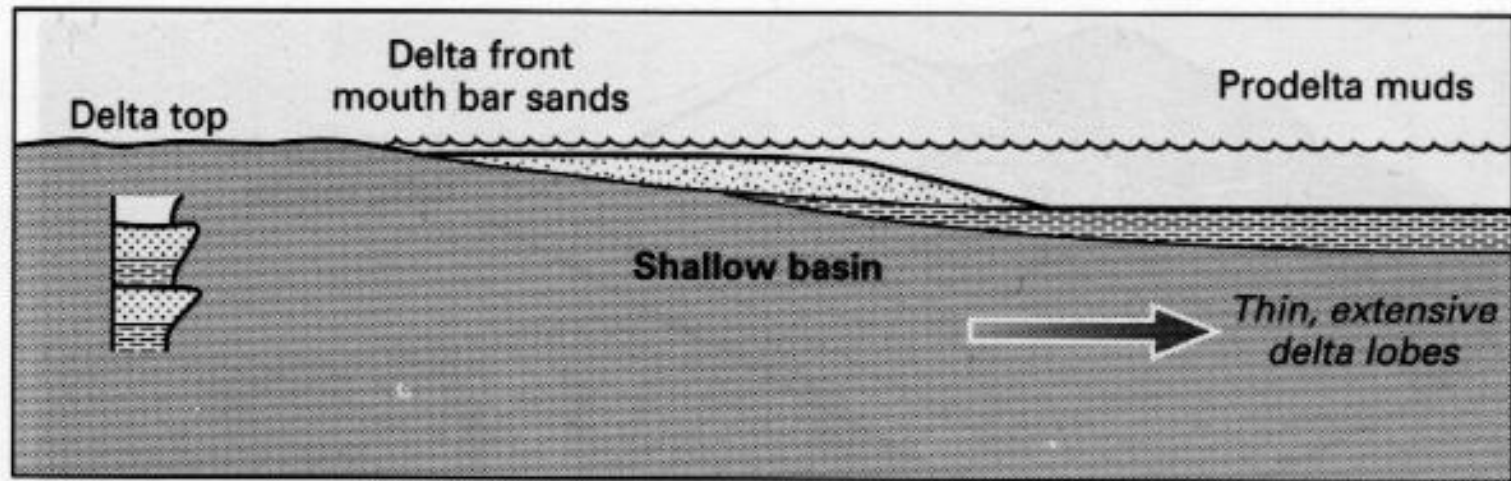
- vliv na rozptýlení a sedimentaci materiálu po vstupu do sedimentární pánve

- závisí na hustotním rozdílu mezi přitékající vodou (ρ_p) a vodou nádrže (ρ_n)

- homopyknický vtok $\rho_p = \rho_n$
- hypopyknický vtok $\rho_p < \rho_n$
- hyperpyknický vtok $\rho_p > \rho_n$

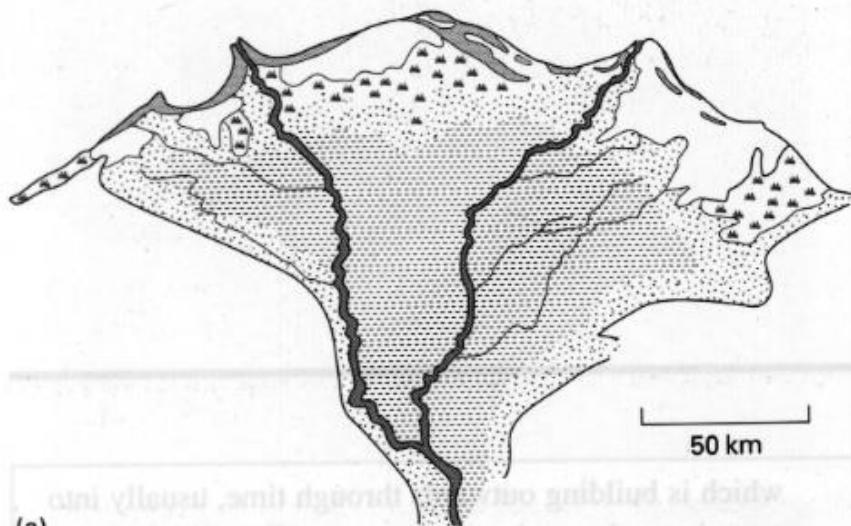
Vliv hloubky na geometrii deltového tělesa – hloubkový poměr a/b

GEOMORFOLOGIE DELT

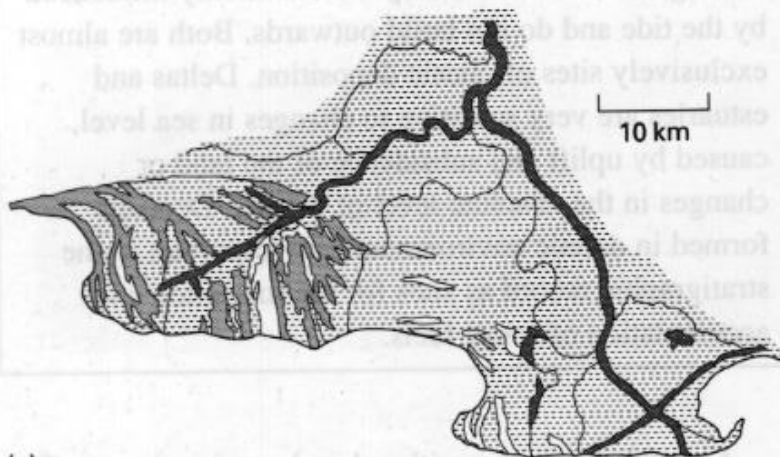
- ovlivňována vztahem mezi fluviálními procesy a procesy pánevními

Delty s dominancí říčních procesů

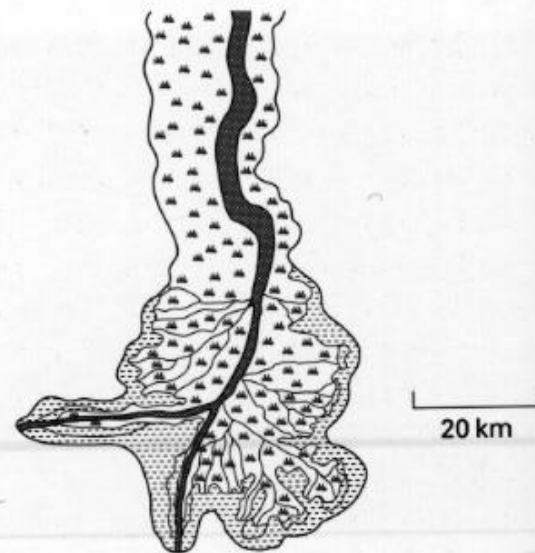

(a)

Delty s dominancí vlnění

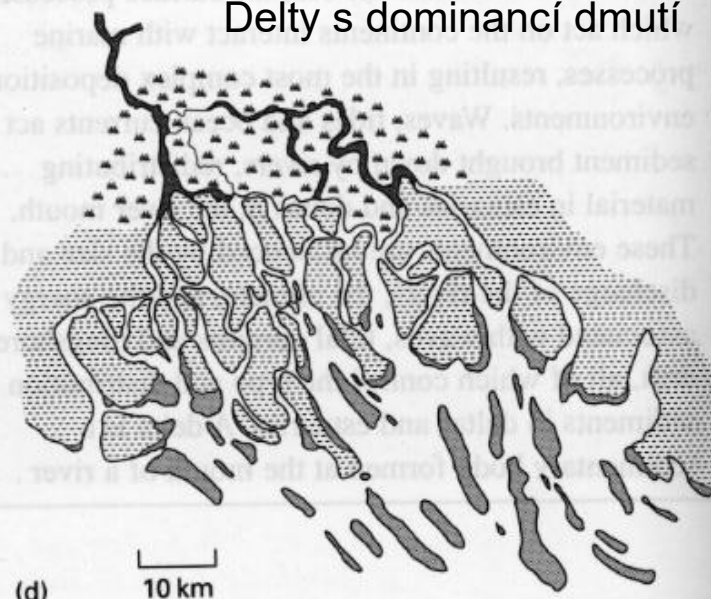

(c)

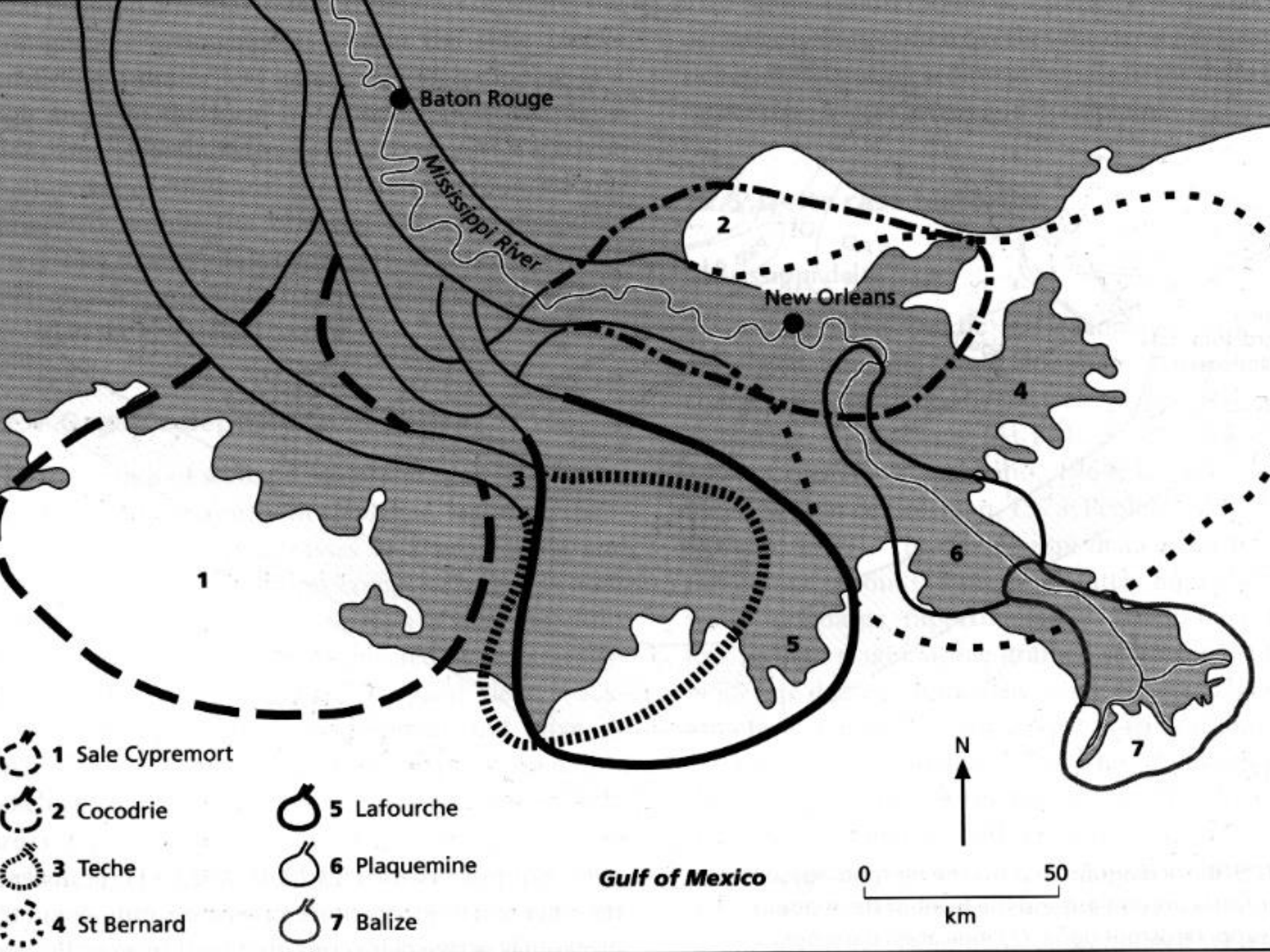
(b)

Delty s dominancí dmutí

(d)

Nejmladší část delty Mississippi

Lena delta

Ganga delta

Nile delta

Klasifikace delt podle typu přínosového systému a hloubky vody v oblasti delty

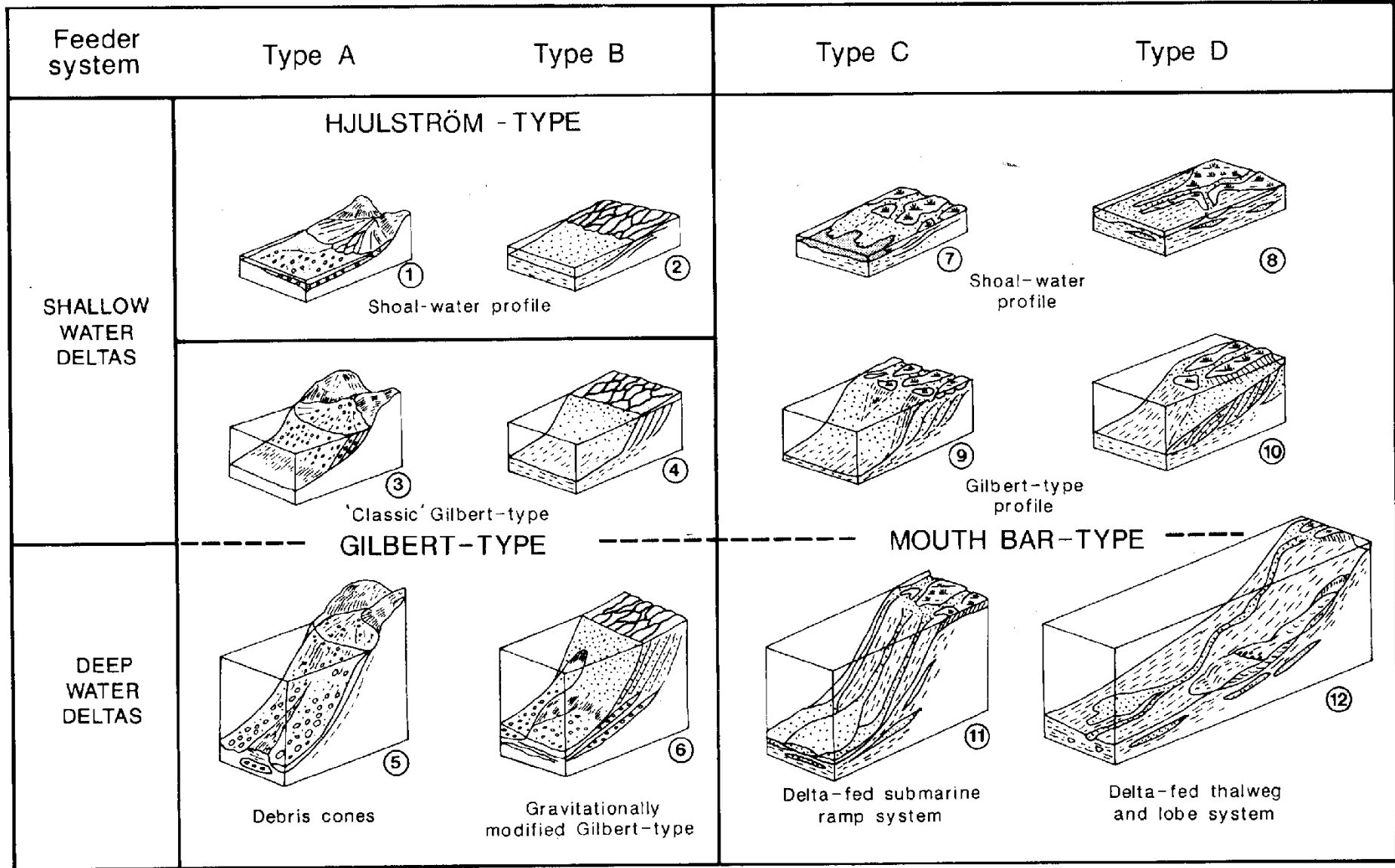

Fig. 2. Twelve major prototype deltas, pictured for simplicity as being dominated by fluvial processes. The prototypes are distinguished on the basis of a unique combination of four different types of distributary systems and two ranges of depth ratios (see text), and also take into account the variation due to inertia-, friction- and buoyancy-dominated effluent.

ESTUÁRIA

- ústí řeky do moře nálevkovitého tvaru; záliv kde dochází k míšení říční a mořské vody a k interakci fluviálních a mořských procesů

Většina dnešních ústí řek (v tektonicky klidných oblastech) jsou v důsledku probíhajícího relativního růstu hladiny světového oceánu estuariemi!!!

Nejčastěji se vyskytují v transgresních obdobích, tedy především **interglaciálech**.

Dělení estuarií na základě dominance mořských procesů

- s dominancí dmutí
- s dominancí vlnění

ESTUÁRIA S DOMINANCÍ DMUTÍ

- vznikají v oblastech makrotidálu
- vytvoření dílčích podprostředí

▪ Tidální kanály

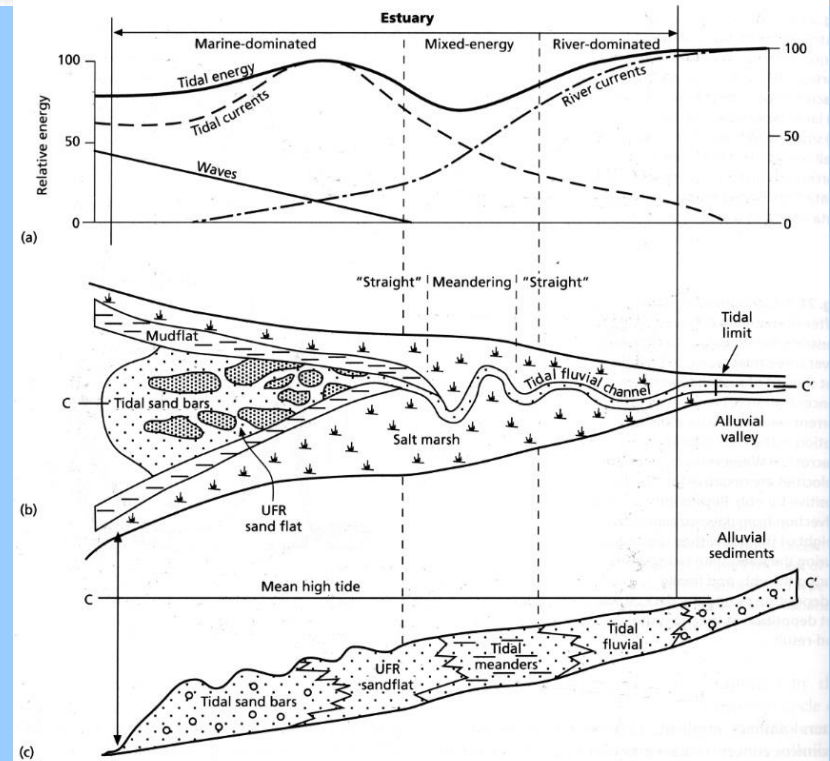
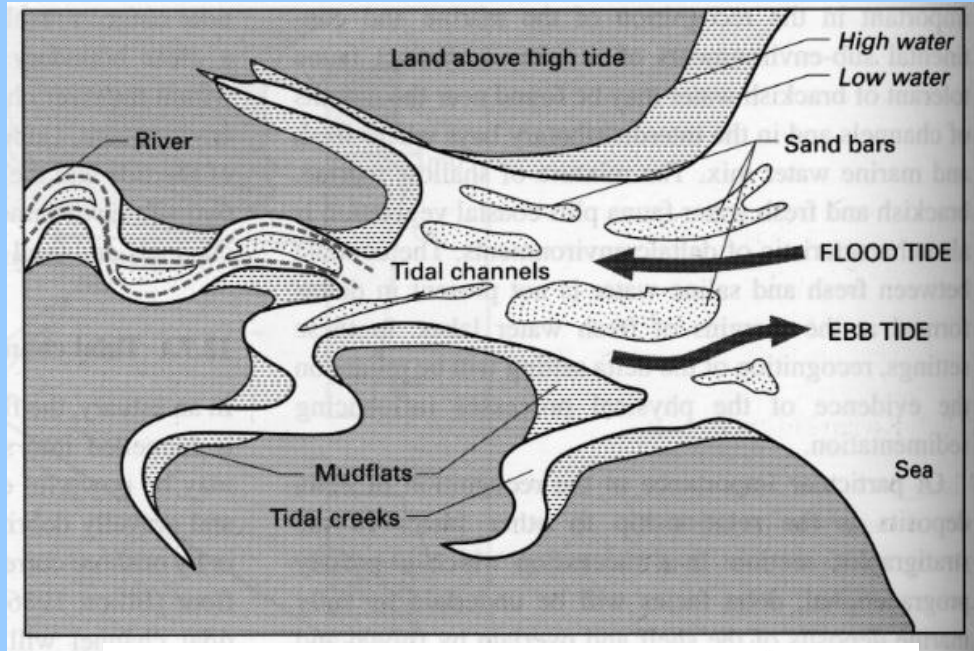
- jeden či více kanálů
- bioklastický štěrk na bázi kanálu
- písek transportován jako “bedload”

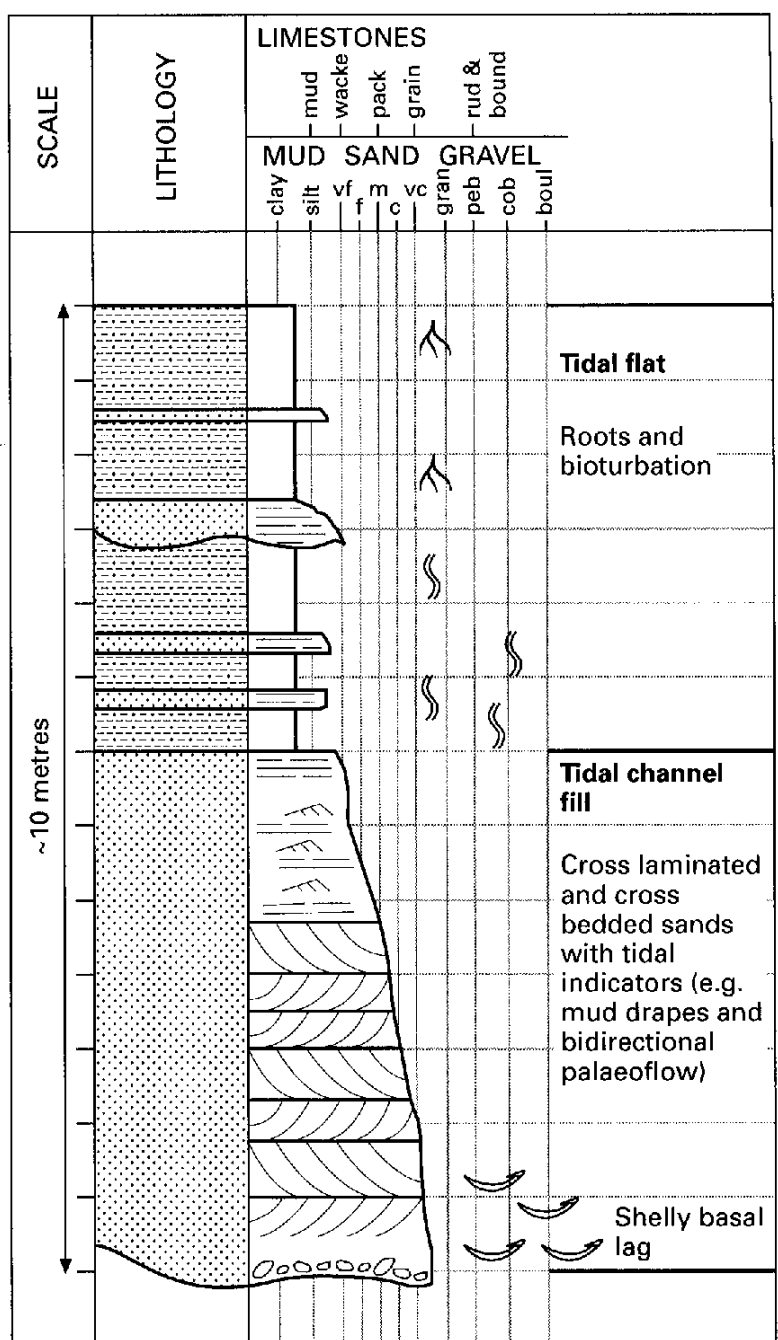
⇒ písečné bary, často s “mud drapes”

- laterální akrece na jesepech – střídání písku a jílu
- kanály nejsou stálé – avulze, laterální migrace
- často nejsou stejné kanály využívány oběma proudy (příliv, odliv)

“Mud flats” – bahenní plošiny

- oblasti mimo silné tidální proudy, zaplavované během přílivu
- sedimentace jemného materiálu ze suspenze
- písčité materiálu je ukládán za skočného přílivu a bouřek

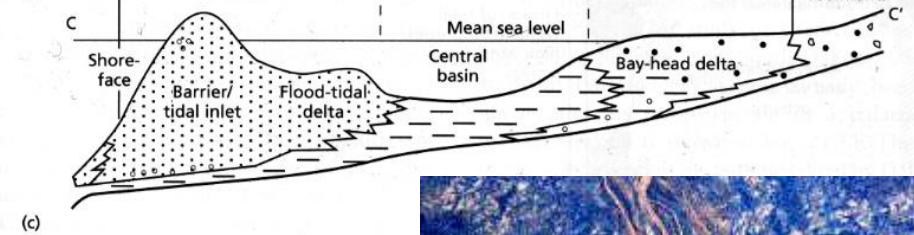
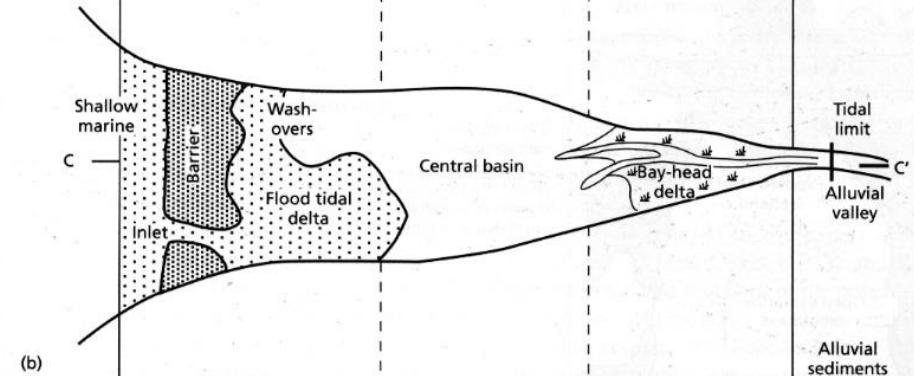
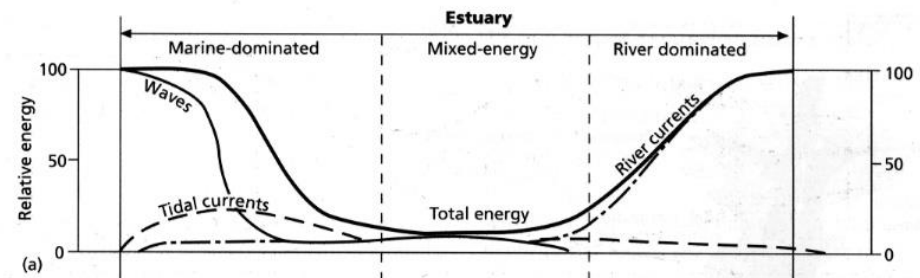
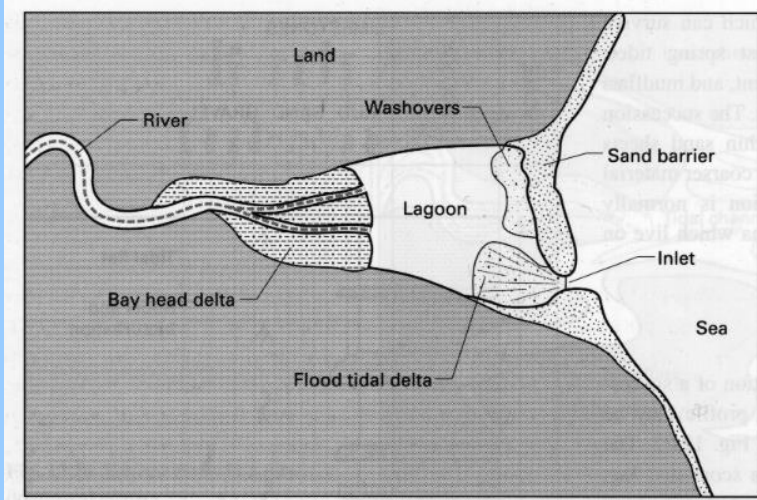
Moruya River, Austrálie

Barwon River, Austrálie

ESTUÁRIA S DOMINANCÍ VLNĚNÍ

- vznikají v oblastech s nízkým dmutím
- částečné uzavření bariérovými komplexy

K dalšímu čtení:

- Battarbee R.W. (2000): Palaeolimnological approaches to climate change, with special regard to the biological record. *Quat. Sci. Rev.* 19, 107–124.
- Birks H.H. *et al.* (2000): The development of the aquatic ecosystem at Kråkenes Lake, western Norway, during the late-glacial and early-Holocene – a synthesis. *J. Paleolimnol.* 23, 91 –114.
- Bradley R.S. (1999): *Paleoclimatology. Reconstructing Climates of the Quaternary*. Second Edition. International Geophysics Series, 64, Academic Press.
- Cohen A.S. (2003): *Paleolimnology: The History and Evolution of Lake Systems*. Oxford University Press.
- Čejka T. *et al.* (2020): Timing of the Neoglacial onset on the North-Eastern Antarctic Peninsula based on lacustrine archive from Lake Anónima, Vega Island. *Glob. Planet. Chan.* 184, 103050.
- Elias S.A. (2007): *Encyclopedia of Quaternary Science*. 4 volume set. Elsevier.
- Engel Z., Nývlt D., Křížek M., Treml V., Jankovská V., Lisá L. (2010): Sedimentary evidence of landscape and climate history since the end of MIS 3 in the Krkonoše Mountains, Czech Republic. *Quat. Sci. Rev.* 29, 913–927.
- Franců E. *et al.* (2010): Historical Changes in Levels of Organic Pollutants in Sediment Cores from Brno Reservoir, Czech Republic. *Water Air Soil Poll.*, 209, 81–91.
- Gornitz V., Ed. (2009): *Encyclopedia of Paleoclimatology and Ancient Environments*. Springer.
- Melles M. *et al.* (2012): 2.8 Million Years of Arctic Climate Change from Lake El'gygytgyn, NE Russia. *Science*, 337, 315–320.
- Nehyba S. *et al.* (2011): Depositional rates and dating techniques of modern deposits in the Brno reservoir (Czech Republic) during the last 70 years. *J. Paleolimnol.* 45, 41–55.
- Roman M. *et al.* (in review): Integrated multi-proxy study of Late Holocene environmental changes from two infilled lakes in the Kobbefjord area, Southwestern Greenland. *J. Paleolimnol.* in review.